

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Інститут управління, психології та безпеки

Кафедра практичної психології

ОСОБЛИВОСТІ САМОСВІДОМОСТІ БЕЗРОБІТНОЇ МОЛОДІ

кваліфікаційна робота

здобувача вищої освіти

освітнього ступеня «бакалавр»

Василя МИХАЦЯ

4 курсу денної форми навчання

спеціальність 053 «Психологія»

ОПП «Психологія»

Науковий керівник

доктор психологічних наук, професор

Галина КАТОЛИК

Рецензент

кандидат психологічних наук, доцент

Олександр КУЦІЙ

Кваліфікаційна робота допущена до захисту

«24» травня 2022 р., протокол №15

завідувач кафедри практичної психології

кандидат психологічних наук

_____ **Галина ОДИНЦОВА**

Львів

2022

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ СКЛАДОВІ ВИВЧЕННЯ САМОСВІДОМОСТІ БЕЗРОБІТНОЇ МОЛОДІ	7
1.1. Самосвідомість і безробіття молоді: аналіз понять дослідження....	7
1.2. Психологічна характеристика самооцінки та самоствавлення ...	12
1.3 Причини та наслідки безробіття молоді.....	18
Висновки до першого розділу.....	25
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ САМОСВІДОМОСТІ БЕЗРОБІТНОЇ МОЛОДІ	27
2.1. Організація дослідження та обґрунтування методичного інструментарію.....	27
2.2. Опис результатів дослідження самосвідомості безробітної молоді... . . .	33
2.3. Підвищення самосвідомості безробітної молоді засобами арт-терапії... . .	43
Висновки до другого розділу.....	51
ВИСНОВКИ	53
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	55
ДОДАТКИ	59

ВСТУП

Актуальність дослідження. Ринок праці України перебуває у стані соціально-економічних коливань, що має значний вплив на забезпечення молодого населення місцями праці. Неузгодженість вимог ринку праці із освітніми закладами, які готують спеціалістів призводить до подальшої неможливості влаштуватися за отриманою кваліфікацією за дипломом. Водночас отримані знання за студентською лавою не завжди відповідають вимогам сучасних роботодавців. Наявність дисбалансу попиту і пропозиції на робочу силу призводить, особливо молоді, до безробіття.

Варто зауважити, що молодь є вразливою на ринку праці, адже молода людина має високу мотивацію для того аби йти працювати й будувати професійну кар'єру, проте їй не вистарчає конкурентоздатності й відповідно й досвіду роботи, що, як правило вимагають роботодавці. Невідповідність сучасним вимогам ринку праці наданого освітнього рівня підготовки фахівців, прогалини у захисті молодих фахівців у законодавчій базі, нечіткість постанов державної стратегії усіх структур державного і недержавного рівня щодо стимулювання їх для забезпечення робочими місцями молоде покоління – перетворюють безробіття молодого покоління у одну з найактуальніших і гострих проблем сьогодення у нашій державі. Якщо у великих містах-мільйонниках ще молодь може знайти собі хоч якусь роботу, то на регіональному рівні, це вкрай зробити важко. В сучасний час зважаючи на наслідки війни безробіття серед молодого покоління тільки зростатиме. Адже роботодавці хочуть досвідчених спеціалістів, які зможуть приступити й виконувати продуктивно свою професійну діяльність відразу, а не молодь, яку потрібно ще навчити працювати або перенавчати. Такий стан справ сучасності важко подолати будь якими нормативними документами, проте це має конструктивний вплив на збільшення кількості молодіжного безробіття, знижує таким чином у молоді мотивацію до праці, пасивність до пошуку роботи, заниження самооцінки та віри у свої можливості та сили.

Зважаючи на викладене, особливо гострої значущості набуває дослідження самосвідомості молодого населення нашої держави щодо ефективного пошуку роботи, тому темою кваліфікаційної роботи обрано: «Особливості самосвідомості безробітної молоді».

Дослідженням безробіття молодого покоління, явища самосвідомості молоді, яка у пошуках роботи займалися такі вчені: Івкін В. [9], Киричук О. [11], Тарасюк С. [11], Колошина А. [12], Ларва Ю. [15], Метельська Н. [19], Морозова О. [20], Торжевський М. [31], Чемодурова Т. [35], Щербан Т. [38], Яценко Н. [40].

Об'єкт дослідження – самосвідомість безробітної молоді.

Предмет дослідження – особливості самосвідомості безробітної молоді.

Мета дослідження – дослідити психологічні особливості самосвідомості безробітної молоді, виокремити причини та наслідки безробіття у середовищі молоді, описати дієві засоби арт-терапії для підвищення самосвідомості молоді зі статусом «безробітний», емпірично з'ясувати особливості самосвідомості безробітної молоді та розкрити арт-терапія як засіб розвитку самосвідомості у них.

Завдання кваліфікаційної роботи:

1. Проаналізувати основні поняття дослідження «молодь», «самосвідомість», «безробіття».
2. Виокремити причини та наслідки безробіття у середовищі молоді.
3. Емпірично з'ясувати особливості самосвідомості безробітної молоді.
4. Описати дієві засоби арт-терапії, для розвитку самосвідомості молоді зі статусом «безробітний».

Гіпотеза – припускаємо, що у безробітної молоді є нижчою самооцінка, само ставлення; припускаємо, що самооцінка має взаємозалежності з рисами особистості.

Теоретико-методологічна основа дослідження – представлена у наукових розвідках питань молоді, безробіття, самосвідомості

Методи та методики дослідження:

– *теоретичні* – здійснено теоретичний аналіз наукової літератури з теми кваліфікаційної роботи, систематизація отриманої інформації з використаних джерел психології особистості, порівняння різних поглядів щодо поняття «молодь», «самосвідомість», «безробіття», узагальнення отриманої наукової інформації, розробок, поглядів представлених у психологічній літературі;

– *емпіричні* – для з'ясування особливостей самосвідомості безробітної молоді застосовано анкету та психодіагностичні методики: методика діагностики самооцінки Дембо-Рубінштейна, методика діагностики само ставлення (авт.. В. Столін – С. Пантелєєв), опитувальник п'яти факторів особистості (п'ятифакторна модель Голдберга);

– *методи математичної статистики* – для обробки отриманих даних: відсоткові показники, порівняння середніх значень, кореляційний аналіз.

Новизна кваліфікаційної роботи полягає у здійсненні цілісного авторського дослідження особливостей самосвідомості безробітної молоді, висвітлено різногранні погляди вчених на трактування таких понять, як «молодь», «самосвідомість», «безробіття», виокремили причини та наслідки безробіття у середовищі молоді; визначенні особливостей самосвідомості безробітної молоді

Теоретична і практична значущість – полягає у реальній можливості використання представлених результатів кваліфікаційної роботи у практичній діяльності, це стосується надання психологічної допомоги молодій особистості, яка страждає від явища безробіття, якій важко оцінити свій рівень самосвідомості щодо себе й відношення до свого «Я». Також отримані результати роботи можна використати для доповнення, уточнення змістових компонентів, навчальних програм підготовки здобувачів вищої освіти при викладанні навчальних дисциплін, таких як «Загальна психологія», «Психологія

особистості», «Соціальна робота», «Самопізнання особистості», «Психологія стресу» та ін.

Надійність і вірогідність дослідження – забезпечена теоретично-методологічними концепціями й обґрунтуванням основних положень кваліфікаційної роботи, усестороннім теоретичним аналізом питання самосвідомості безробітної молоді, цілісним підходом до організації дослідження, а також застосуванням валідних та надійних психодіагностичних методик, методів математичної статистики та репрезентативністю вибірки.

Структура роботи – кваліфікаційна робота складається із двох розділів: теоретичного й практичного, висновків до кожного з розділів, а також загальних висновків, списку використаних джерел, який налічує 40 джерел. Робота містить чотири таблиці та чотири рисунки. Загальна кількість 66 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ СКЛАДОВІ ВИВЧЕННЯ САМОСВІДОМОСТІ БЕЗРОБІТНОЇ МОЛОДІ

1.1. Самосвідомість і безробіття молоді: аналіз понять дослідження

Сучасне суспільство має активізувати підтримку молодого покоління щодо професійної та моральної підготовки до активного бажання шукати роботу, працевлаштовуватися за фахом. Професійне зростання молодого покоління має здійснюватися кваліфікованими спеціалістами, які б націлювали молодь на діяльність за спеціальністю, яку вони здобувають. Водночас варто посилити зусилля мас-медіа, соціальних державних молодіжних структур, які б психологічно грамотно інформували та здійснювали підготовку молодого покоління до усвідомлення своєї ролі для розвитку нашої української держави.

Проаналізуємо трактування усіх понять, які дотичні до нашого дослідження. Передусім, розглянемо поняття: молодь. У Законі України «Про молодь» Стаття 1. Зазначено, що «... молодь, молоді особи – це фізичні особи віком від 12 до 28 років, базова стратегічна цінність держави та суспільства, суб'єкт соціальної й економічної політики» [7].

Одним із перших трактувань поняття «молодь» було надано вченим В. Лісовським (1968), який зазначив, що молодь – це демографічна група людей, яка соціалізується на певному етапі свого розвитку, засвоюючи культурні, освітні, професійні та соціально-історичні функції [16].

Вчений І. Кон переконаний, що молодь – це соціальна демографічна вікова група, яка має свої особливості щодо свого соціального статусу, психологічно-соціальних властивостей [16].

Психологи до провідних новоутворень молодого віку відносять зміни психологічного характеру, які характерні для цього періоду розвитку, це зміна у

статусах: сімейному аспекті (одружуються, народжують дітей), статус дружини/чоловіка, невістки/зятя, батька/матері; професійного становлення, зміна із статусу здобувача вищої освіти на фахівця на робочому місці, підтвердження їхньої потреби у соціумі, а також їхньої професійної компетентності, а також конкурентоздатності на ринку праці. Означене мотивує молодь, адже гармонійний сімейний стан націлює на звершення успішного характеру на професійній ниві, побудову кар'єри. Розуміємо, що у ментальності українського народу закладені сімейні цінності, які відіграють провідну роль у смисложиттєвих орієнтаціях.

Отже, молодь – це соціально-демографічна група людей, які мають певні вікові межі, а також різний рівень культурних, соціальних, історичних цінностей, які залежать від етнічного виховання та соціального оточення. Важливим аспектом у розвитку та соціалізації молоді відграють їхнє спрямування на цінності та ціннісні орієнтації, які закладені впродовж їхнього зростання, навчання й виховання, а також успішної соціалізації.

Проте зауважимо, що сучасна молодь відрізняється від молоді, яка зростала 10 років тому, адже триває довше навчання у школі, це вже відтермінує початок трудового старту. Значна кількість молодих людей навчаються за кошти батьків, а отже знаходяться на повному їхньому утриманні, а це ще один крок, який уповільнює їхню самостійність. Розуміємо, що дорослість молоді особистості має визначатися їхньою самосвідомістю й самозабезпеченістю (матеріальною незалежністю від батьків), набуттям професійної кваліфікації, становленням стійкої громадянської позиції у суспільстві тощо. Тому у різних розвідках вчених зустрічаємо різні кордони вікових границь, які обмежують категорію – молодь, це від 12 років, як зазначено у нашій законодавчій базі до 35 років, про такий вік вказано у Законі України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» [8].

Соціальні фактори суспільства, усі соціальні групи: школа, заклади професійно-технічної освіти, заклади вищої освіти, сім'я, родина, групи за інтересами, референтні групи, відомі люди, молодіжні організації, релігійні течії,

Інтернет-спільноти, засоби мас-медіа активно впливають на формування свідомості та самосвідомості особистості молодшої людини.

Проаналізуємо поняття свідомості та самосвідомості для більш чіткого розуміння. Свідомість – це те, що молода людина сприймає у формі дійсності і яке трактується діяльністю практичного характеру. Свідомість пов'язана із самосвідомістю, бо через самосвідомість особистість завершує цілісність образу, які представлені у двох аспектах:

- 1) молода людина чітко усвідомлює себе, свої цілі, інтереси, майбутні перспективи, своє «Я», його прояви, бажання, відчуття тощо;
- 2) молода людина чітко спрямовує свідомість на саму себе, тобто усвідомлює й розуміє кожен факт свідомості.

Означені два аспекти є взаємодоповнюючими і взаємопов'язаними. Самосвідомість надає можливість молодій особистості проаналізувати й поглянути на себе зі сторони, іншими словами побачити себе очима оточуючих. Комунікативний аспект тут задіяний, як дистанційне спілкування. Молода людина усвідомлено говорить сама з собою, тобто завжди є присутній внутрішній співбесідник, який оцінює події, оцінює усе що відбувається навколо, свідомо надає цим подіям оцінку відповідно до суб'єктивних чинників освітнього і виховного рівня молодшої особистості. Психологи одноставно схвалюють формування у собі внутрішнього мовлення для розвитку самосвідомості. Важливу роль тут відіграє пам'ять, яка накопичує і зберігає, як на флешці, у межах свідомості усі події минулого життя, уможлиблює репрезентацію дистанціювання від теперішнього й майбутнього.

Самосвідомість визначається певними функціями, які перелічимо далі:

- функція самопізнання – це свідоме відчуття свого тіла, свого місця у просторовому аспекті, тобто це – самовідчуття;
- функція самоаналізу (конструктивного чи деструктивного – це вже залежить від індивідуального фактору розвитку й формування молодшої особистості) й самоспостереження;

- функція об'єктивної самооцінки (тут передбачаються вміння, набуті із життєвим досвідом і успішним процесом соціалізації), де молода особистість завдяки самопочуттю уміє надати емоційну оцінку своїй життєвій ситуації та окреслити свою роль в ній;
- функція саморегуляції. Означена функція націлена на послідовну й чітку демонстрацію таких проявів самосвідомості, як самоконтроль, самотворення, самодетермінація тощо.

Грунтуючись на означених функціях самосвідомості, наголосимо, що самосвідомість молодих людей проявляється не лише у соціалізації соціальними групами, як зазначено вище, а й усвідомленням самих себе: свою діяльність, своє тіло, своє психічне та психологічне здоров'я та життя. Вони самосвідомі. Самосвідомість можна трактувати, як усвідомлення того, що ти є, тобто самого себе. Тобто самосвідома особистість як суб'єкт усвідомлює себе, як самого себе, а, водночас вони самі є і об'єктом усвідомлення. Отже, самосвідомість – це явище, форма свідомості, яка позначається словами «я», «ми», «мій», «моє» це ті терміни, якими ми себе позначаємо.

Психологічний словник АПА визначає самосвідомість, як рису особистості, пов'язану із схильність розмірковувати або думати про себе. Психологічне використання цього терміну (наприклад, в оцінках особистості) відноситься до індивідуальних відмінностей у саморефлексії, а не до збентеження або незручності.

Окремі дослідники самосвідомість ще розглядають з позиції двох видів:

1) приватну самосвідомість, або ступінь, до якої люди думають про власні внутрішні аспекти націлені на себе – це думки, мотиви, відчуття, почуття, які для сторонніх не є відкритими у повній мірі цього слова;

2) суспільна свідомість, або ступінь, в якій особистість думає про громадську й зовнішню позицію себе у ній, тобто це манери, вигляд, соціальна поведінка, які можуть спостерігатися іншими [25].

Соціальне та емоційне навчання виховує самосвідомість молоді особистості: здатність визначати власні почуття, цінності, ціннісні орієнтації, сильні сторони та слабкі, а також як почуття власні та думки впливають на те, що ми робимо.

Щодо структури самосвідомості, то користуючись доробками вітчизняних психологів В. Мерлін, Л. Олійник, В. Столін, розглянути її як засіб саморегуляції суб'єкта діяльності. І тоді структура буде мати такі компоненти:

- моральний та етичний компоненти;
- усвідомлення себе як суб'єкта діяльності;
- усвідомлення та оцінка своїх психічних особливостей і властивостей;
- усвідомлення різних відносин;
- усвідомлення себе у розвитку.

Оскільки кваліфікаційна робота передбачає дослідження самосвідомості безробітної молоді, то поряд із свідомістю треба проаналізувати професійну самосвідомість. Адже якщо ми говоримо про працю, а отже, і професію, то слушним буде розмислити про свідомість, що проявляється під час професійної діяльності.

Професійна свідомість є специфічною і відрізняється від самосвідомості. Професійна свідомість є проекцією всіх структурних компонентів самосвідомості на професійну діяльність [35]. Тобто у професійній самосвідомості на перший план виходить зміст самої професійної діяльності.

Якщо виходити з уявлення про те, що самосвідомість є засобом саморегуляції суб'єкта діяльності, то структура професійної самосвідомості буде мати такі компоненти:

- усвідомлення професійної моралі;
- усвідомлення себе як суб'єкта професійної діяльності;
- усвідомлення та оцінка відносин, міжособистісних стосунків;
- усвідомлення власного професійного розвитку у часі.

Проаналізувавши різні джерела О. Морозова прийшла до формулювання професійної самосвідомості. Яка розуміє її як «...усвідомлення людиною своєї належності до певної професійної групи; це пізнання і самооцінка професійних якостей і ставлення до них; це виборча діяльність самосвідомості особистості, підпорядкована завданням професійного самовизначення; це усвідомлення себе як суб'єкта своєї професійної діяльності... » [20]. Також автор зазначила, що різні інтерпретації не є суперечливими, а доповнюють одне одного.

Отже, підсумовуючи зазначимо, якщо у людини, що володіє достатнім рівнем самосвідомості, підвищується самооцінка, впевненість у своїх силах, задоволеність професією та діяльністю, яку здійснює, підвищується прагнення до самореалізації.

1.2. Психологічна характеристика самооцінки та самоствавлення

Формування самосвідомості, як зазначено вище, опирається на розвиток свідомості. Це пізнання особистістю свого внутрішнього світу. Провідні функції самосвідомості – це передусім, розуміння хто «Я», чого я хочу, тобто самого себе, а також вміння адекватно оцінювати свої мотиви, вчинки, можливості, тобто самооцінка.

Давайте зупинимось на аналізі самооцінки та її ролі у свідомості безробітної молоді. Самооцінка – це надання певних оціночних критеріїв щодо своєї поведінки, моральних принципів, якостей, проявів. У самооцінці вчені віддають важливу роль «присутності» совісті в молодій особистості, і на яких ціннісних аспектах і ціннісних орієнтаціях опирається совість, як моральна категорія молоді особистості.

Розуміємо, що формування самооцінки та здатності себе оцінити адекватно, відбувається в процесі соціалізації, коли починаючи з молодшого дошкільного віку особистість свідомо засвоює моральні постулати, які прийняті у даному суспільстві, тобто ті норми і правила, які вважаються нормою. Відповідно до норм і правил прийнятих у суспільстві, молода особистість може

адекватно здійснити й надати оцінку своїм вчинкам. А також свідомо розуміти чому оточуючі люди схвалюють або засуджують певні прояви поведінкових патернів.

Соціалізація підростаючої особистості відбувається, як в оточенні благопристойному, так і деструктивних колективах, і, від того, залежить розвиток самооцінки молоді особистості, вона може бути адекватною, заниженою, або навпаки, завищеною. Тому молоді люди в однакових обставинах, наприклад – безробіття, або втрати робочого місця, або неможливості влаштуватися на роботу, демонструють різні поведінкові патерни й реакції, практичні дії, які й мають різне завершення ситуації, яка склалася. Якщо з адекватною самооцінкою все зрозуміло, то завищену й занижену самооцінку проаналізуємо, і з позиції безробіття також.

Якщо молода особистість має завищену самооцінку, то свою особистість свідомо сприймає, як найвизначнішу цінність, і усі мають її поважати лише за те, що вона є. Молодь із завищеною оцінкою сама й страждає від неї, адже вона не визнає своїх професійних промахів, своїх помилок, не бажає прислухатися до конструктивного аналізу своєї діяльності більш фахових людей. Їй притаманна лінивість, агресивність, відчуженість, несприйняття і неприйняття інших, такими як вони є, вона прагне вимог щоб оточуючі підлаштовувалися під її настрої, амбіції та цінності. Із завищеною самооцінкою, молода особистість не повною мірою усвідомлює проблему свого безробіття. І, звинувачує у цьому усіх, починаючи від державних структур, завершуючи рідними батьками.

Відтак, молода особистість із заниженою самооцінкою, також має певні мінуси, адже вона, навіть будучи здібною і маючи хороші фахові знання та навички, своєю невпевненою поведінкою, проявами боязкості, тремтінням у голосі, зовнішнім виглядом применшує й унеможлиблює реалізацію своїх фахових талантів. На професійній ниві така молода особистість не ставить перед собою амбіційних цілей, завжди шукає схвалення своїх практичних дій, не уміють брати на себе відповідальність і креативно вирішувати самостійно поставлені задачі, завжди критикують себе, щоб не зробили. Молоді люди із

заниженою самооцінкою ранимі. Занижена самооцінка призводить до усіляких комплексів, які молода особистість може сама у себе знаходити, або послуговуватися, що про неї говорять оточуючі. Молодих людей із заниженою самооцінкою навіть видно у гурті людей, це молодь, яка не може прямо дивитися в очі, сіро одягається, не може себе захистити будь у яких життєвих обставинах тощо.

Від самооцінки багато залежить уміння правильно себе продемонструвати у професійній праці. Від прагнень до реалізації своїх фахових амбіцій, свого рівня домагань, залежить реалізація побудованих мрій та планів на майбутнє, бачення себе, як успішної і реалізованої на професійному рівні молоді особистості. Рівень домагань напряду залежить від розвитку і формування заниженої чи завищеної або адекватної самооцінки молоді особистості, тобто рівень домагань, як і самооцінка є завищеним або заниженим. Рівень домагань молоді особистості не завжди відповідає оцінці об'єктивного характеру здібностей особистості. Суб'єктивний рівень домагань сконцентрований на досягненнях позитивних у певних галузях, це може бути музична, спортивна, художня чи інша діяльність, або домагання молоді особистості зайняти важливе місце у соціальному просторі, тобто професійній ниві, виробничому колективі, референтній групі, сімейному та родинному колі, міжособистісних взаємовідносинах. При такому розвитку подій самооцінка відіграє важливу роль, у рівні домагань молоді особистості, а відтак і самосвідомості щодо важливості розвитку і формування себе як професіонала, а також важливості затребуваності на професійному рівні.

Молода особистість у якої самосвідомість розвинута у «правильному» аспекті, тобто самосвідомість відповідає нормам і правилам прийнятим у даному суспільстві. Якщо рівень домагань у молоді особистості відповідно до її розвитку самосвідомості є реалістичною, то така особистість є впевненою у своїх власних силах, є наполегливою у досягненні поставленої мети та завданням до реалізації, продуктивнішими зусиллями щодо практичної діяльності, а також критичності й адекватності оцінки досягнутої мети. На практиці такий стан

речей можемо спостерігати у проявах вибору, або занадто легких чи важких для реалізації цілей, також тут має місце підвищена тривожність особистості, яка спричиняє невпевненість у власних силах, уникнення від змагальних фахових процесів, невмінні адекватно надати оцінку досягнутому, невмінні чи помилковості прогнозувати та моделювати картину дій.

Рівень домагань молодого особистості характерний щодо рівня труднощів, коли особистість ставить перед собою досягнення мети ідеального взірця. Коли молода особистість переживає здійснюючи професійні дії, бо має досвід негативного характеру у минулому, й боїться помилок на цьому етапі – тут рівень домагань на тепер. І, кінцевий рівень домагань – це бажаний рівень адекватної самооцінки особистості.

Отже, підсумовуючи зазначаємо, що самооцінка молодого особистості із розвинутою самосвідомістю – це оцінка морального буття й усвідомлення своїх дій, моральних вчинків, мотивів, якостей, яка, як вже зазначено є адекватною, завищеною і заниженою. Рівень домагань молодого особистості, це рівень на який зосереджена особистість у своїх планах, прагненнях, цілях відповідно до своїх задатків, здібностей та здатностей. Рівень домагань, як і самооцінка може бути завищеним або заниженим, іншими словами, він не є об'єктивним мірилом здатностей особистості. Якщо самооцінка адекватна, то молода особистість прагне до самовдосконалення, підвищення освітнього рівня, тобто до самоосвіти, саморозвитку.

Якщо самосвідомість розвинута, то молода особистість буде себе захищати від будь яких загроз. Психологічні джерела [9], [11], [12], [15], [19], [20], [31], [35], [38], [40] у більшості, самосвідомість визначають, це уявлення особистості про себе, це образ свого «Я». Самосвідомість не може передаватися генетично, тобто це не вроджена якість, а набута в процесі соціалізації, виховання, освіти тощо. Усе соціальне формує в особистості пізнання свого «Я», тобто самосвідомість.

Соціалізуючись, особистість усвідомлює, що вона відрізняється від інших, бо у неї:

- індивідуальна психіка;
- реакція (адекватна чи неадекватна відповідно до норм і правил прийнятих у суспільстві де зростала і соціалізувалася молода особистість);
- манера спілкування;
- різний рівень реагування на подразники;
- рівень тривожності і стресостійкості має різну шкалу тощо.

Опираючись на знання про себе, на адекватну оцінку своїх можливостей, особистість оцінює себе з позиції емоційної самооцінки, соціально-моральної складової, на скільки у неї розвинута самоповага, усе зазначене вона здійснює ґрунтуючись на досвіді отриманому в процесі соціалізації, міжособистісному спілкуванні, провідній діяльності, яка характерна для певного вікового періоду.

Вченими виокремлено критерії, усвідомлення особистості, як самого себе:

- а) це виокремлення себе, як окремого суб'єкта із оточуючого середовища, як автономну одиницю;
- б) це усвідомлення своєї активності;
- г) це усвідомлення себе через «ставлення, відношення, оцінки інших».

Молода особистість свої якості бачить в інших людей і навпаки, оцінює із морально-етичної складової, визначає ступінь рефлексії, іншими словами усвідомленість особистісного внутрішнього світу особистості.

Безробіття молоді особистості залежить від розвитку й особливостей її самосвідомості, а також від адекватної, завищеної чи заниженої самооцінки, від рівня її домагань, які вона ставить перед собою і прагне їх реалізувати у практичній діяльності. Прагнення реалізувати себе, як молодого спеціаліста на професійній ниві багато залежить від установок, які отримала молода особистість під час розвитку, формування, соціалізації і становлення. Залежить від оточуючих вагомих, авторитетних особистостей, на які молодий індивідуум хотів би рівнятися, або прагнути до певної вершини, яку від собі вимріяв відповідно до цінностей і ціннісних орієнтації.

Якщо молода особистість сформована «правильно», тобто відповідно до норм і правил суспільства, то вона однозначно буде прагнути позбутися статусу «безробітний» будь якими способами. Особливість свідомості спрацює на ціль – знайти роботу, бо прагнення здійснити кар'єру, прагнення до самостійного забезпечення своїх інтересів, матеріальних забаганок тощо, переважатиме позорний статус утриманця батьків у молодому віці (18-35 рр.).

Отже, для підвищення самосвідомості безробітної молоді варто зосередитися на власних сильних сторонах та їх розвитку. Часто молоді люди не знають своїх сильних сторін, які б вони могли продемонструвати й своїх резюме, які подають роботодавцям. Також молоді люди не уміють сформулювати свої інтереси та навички, і, відповідно не можуть піднятися на певний достойний рівень на конкурентоздатному ринку праці, і щодо цього аспекту є певні пояснення, тобто причини безробіття, і наслідки від нього, про що йтиме мова у наступному параграфі кваліфікаційної роботи.

1.3. Причини та наслідки безробіття молоді

Становище економічного характеру в державі визначає рівень безробіття молодого покоління. Безробіття молоді, супроводжується бідністю, якщо немає підтримки родини, близьких людей, зниженням нормального життя особистості. Проаналізуємо причини безробіття молоді. Передусім зазначимо, що молоді люди вразлива соціальна категорія у суспільстві. Вони не уміють швидко й в «ногу з часом» рухатися за змінами економіки.

Давайте з'ясуємо поняття безробіття молоді. Безробіття молоді – це перевищення попиту на працю відповідно до пропозиції на неї. Пропозицій на молодих фахівців, які лише встали із студентської лави, дуже мало. Роботодавці хочуть спеціалістів із досвідом роботи та відповідними професійними вміннями та навичками, які відразу приступлять до фахових завдань. Перенавчати чи надавати випробовуваний час для освоєння і підтвердження своїх професійних задатків бажаючих роботодавців є мінімальна кількість.

Наступна причина, це недосконалість національного законодавства з проблем молодіжної зайнятості полягає у тому, що в чинному Законі України (1 січня 2013 року) «Про зайнятість населення», встановлюється, що нижня межа працездатного віку – це 16 р., зазначено у п. 13, Ст. 1., але щодо молодого працівника – громадянина України віком до 35 р., не фіксується нижня межа вступу особи до ринку праці, а також не містяться згадки щодо її працездатності. Згідно зі Ст. 1 Закону України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді України», молодь, молоді люди, як ми вже зазначали у попередньому параграфі – це молоді громадяни віком від 14 до 35 р. [40].

Наступна причина, це неусвідомлена важливість отримання вищої освіти. Маємо на увазі, не просто поступити у вищий навчальний заклад й отримати диплом про вищу освіту, а де-факто навчатися своєму обраному ремеслу, вдосконалюватися на своїй професійній ниві, вправлятися у методах і формах практичної обраної діяльності. Якщо самосвідомість у цьому контексті розвинена на достойному рівні, то молода особистість прагне себе професійно вдосконалювати навчаючись і отримуючи знання не лише за студентською лавою, а й на різноманітних курсах із самоосвіти, симпозіумах, конференціях, різноманітних гуртках наукового рівня, тренінгах професійного зростання. Молода особистість розраховує на інтелектуальний потенціал свого розвитку, а відтак прагнучиме вдосконалюватися практично задля зайняття певного рівня на професійному шляху. Така молода особистість усвідомлює відповідальність за себе і своє прогресивне майбутнє.

Якщо ж молода особистість легковажно ставиться до здобуття вищої освіти, не приділяє цьому аспекту потрібної уваги та зосередженості, у подальшому, як наслідок, вона не зможе бути конкурентоздатною на ринку праці, і не зважаючи на диплом фахівця у галузі, наприклад, психології, не зможе достойно виконувати покладені на неї функції за дипломом – психолога. Наслідок, що роботодавцям важко знайти достойного молодого спеціаліста із знаннями не лише теоретичного аспекту, а й практичного рівня, тому, зазначене вище, й спричиняє стан безробіття у середовищі молодого покоління.

У цьому контексті варто наголосити на одній, і це важливій причині, це вибір фаху «за компанію», «мама так хоче», «династія», така молодь неусвідомлено ставиться до вибору не лише своєї спеціальності, а й свого майбутнього, бо якщо ти не хочеш або не можеш бути лікарем, то ніякий диплом лікаря не заставить тебе йти і працювати у медичну установу. Тут причина ще у провалі профорієнтаційної роботи у старших класах середньої школи. Старшокласники у дуже малому відсоткові можуть стверджувально сказати ким вони хочуть бути і пояснити чому вони обирають для себе цей фах, а більшість ніяк не може визначитися, і шукає підказок у дорослих, вагомих і авторитетних для них людей, подруг чи товаришів. І, як наслідок маємо спеціаліста з дипломом про вищу освіту, за яким працювати молодий спеціаліст зовсім не має ніякого бажання, а отримавши його віддає і вітає батьків, а сам іде обирати спеціальність за покликом серця для себе. Тому ми маємо у сучасному суспільстві, як низький професійний рівень молоді, яка покинула студентську лаву, так і небажання роботодавців, знаючи про усі ці речі не по слухам, а по реальним професійним діям «таких молодих спеціалістів». Також маємо статистику, як офіційну, так і «сарафанове радіо» про те, яка кількість молодих людей із вищою освітою юриста, психолога, економіста тощо працюють продавцями на базарах, у супермаркетах тощо.

Наступна причина – розірваність практики від теорії, тобто не відповідає реальній вимозі, реальному розвитку сучасного суспільства ці теоретичні знання повною мірою, які отримують здобувачі вищої освіти у закладах вищої освіти. Пояснимо, тобто, у вищій школі надають знання теоретичного змісту, які вже далеко не відповідають сучасним тенденціям і життя суспільства. Молоді фахівці у галузі психології не зможуть надати достойну допомогу дітям сиротам, євро-сиротам, адже вони не вивчають такої категорії дітей і психологічний рівень їхнього розвитку у вищій школі. Це ми навели лише один із прикладів. Таких прикладів безліч, це психологічна допомога дітям хворим на онко, дітям, які з будь яких причин втратили своїх батьків та ін. Це допомога постраждалим від воєнних дій, тим хто втратив свої документи, житло, дітей, рідних, хто перебуває

в очікуванні дитинки (я не говорю про посттравматичний розлад військових чи психічну травму отриману ними у зоні бойових дій, мова про мирних мешканців). Хоча у нас воєнні дії вже тривають з 2014 року, на жаль, навчальні програми не збагатилися практичною підготовкою нас, молодих фахівців у галузі психології до практичної роботи із такою категорією людей, ми просто не знаємо, як їм допомогти.

Пишучи кваліфікаційну роботу під час війни в Україні (яка розпочалася 24 лютого 2022 р. нападом на нас Росії), розумію, що не володію відповідними знаннями щодо надання собі самому допомоги при такому дистресі, дистрес від розуміння, що війна, смерть, безпорадність, зневіреність, апатія, депресія, страх, розпач, і це не усі емоції, які я відчуваю. Прагну оволодіти собою, проте не завжди допомагає, а як же мені надати, як фахівцю, тоді допомогу іншим. І, тепер усвідомлюю, що навчальної дисципліни «Психологія стресу» чи інші в контексті, ми не вивчали, на жаль. Розумію, що окрім теоретичних знань, дуже потрібна практична діяльність, і не де юре, а де факто. А замовлень роботодавців, які б прагнули взяти нас, випускників на професійну практику практично немає. Не хочуть нас бачити ні в школі, ні в інших закладах, немає взаємодії і взаємодію між освітніми і практичними закладами, вбачаємо у цьому дуже велику проблему, яка й спричиняє безробіття у середовищі молоді, у якої самосвідомість своєї потребності суспільству дорівнює нулю. Це правда, яка б вона гірка не була.

Ще однією причиною безробіття молоді є завищені вимоги до роботодавця. Молодь, яка покинула студентську лаву відразу хоче високу оплату своєї праці, добре влаштоване робоче місце та усілякі ще блага, при тому не продемонструвавши високу професійну компетентність. І, як наслідок, така молодь не йде працювати, бо наголошує, я що з дипломом про вищу освіту, піду на роботу за мінімальний оклад, ні, краще сидіти вдома. Тут найгірше, що батьки підтримують своїх дітей у цій позиції. З цього випливає ще одна причина безробіття – неусвідомлена підтримка старшого покоління у безробітті своїх дітей, і матеріального забезпечення їх. Таким молодим людям немає ніякої мотивації щодо пошуку роботи. Психологічні розвідки у цьому контексті

наголошують, що якщо людина знаходиться пів року без роботи, це вже деградація і небажання пошуку її загалом, така людина шукає інших, які б забезпечували її життєдіяльність, вона як кліщ, причіпляється і п'є кров.

Ще побутує думка, що за кордом краще життя, більш висока оплата праці. Такий стан речей спричинює наступну причину – еміграцію, відтік молоді в інші держави, тобто буде виїжджати на заробітки за кордон. Розуміємо, що таке явище зумовлює відтік молодих кадрів з нашої держави, яка працюватиме на благо інших, не українців – трудова еміграція. Зважаючи на сучасний стан працюючих українців за кордоном, а їх вже значна кількість, це вже мінімізує молоде покоління знайти собі роботу за кордоном легально, а відтак, молода людина може потрапити у трудове (сексуальне) рабство. Якщо молоді батьки виїжджають на заробітки, то діти покинуті на рідних, мають статус «євро-сироти». Розуміємо, які наслідки зростання дитини без батьківської опіки, коли грошова одиниця ніколи не замінить теплоти батьківського слова та материнської ласки.

Ще однією із вагомих причин безробіття – це реальне зниження виробництва на заводах, фабриках, підприємствах. Молоді фахівці, які отримали освіту у професійно-технічних закладах могли б знайти собі роботу на будь-якому виробництві відповідно до отриманого фаху. Проте із зменшенням такої діяльності, скороченням і ліквідацією, банкрутством фабрик, заводів тощо, молодь залишається безробітною.

Наступною причиною безробіття у середовищі молоді виступає їхнє бажання до пошуку кращого місця праці, чи оплати праці, чи інших обставин. Тобто молодь звільняється добровільно, за власним бажанням у пошуку кращого рівня застосування своїх професійних знань, умінь і навичок, а відповідно і вищої оплати. Така молодь, як правило, на пошук нового місця праці витрачає до двох місяців. У науковців, які досліджують означене питання, таке безробіття називають – фрикційним.

Для робітничих професій існує сезонне безробіття, яке характерне роботою у сільськогосподарських підприємствах, збиранням овочів і фруктів тощо.

Сучасний науково-технічний прогрес також спричинює безробіття, адже з вдосконаленням нових технологій підприємства переналаштовуються на нові апарати чи технології, а відтак, не усі мають змогу, з різних на те причин (низька мотивація, затрата часу на перенавчання, здоров'я та ін.) перенавчатися й не усі роботодавці хочуть затрачати ресурси на перепідготовку чи перекваліфікацію старих кадрів, дешевше набрати новий штат, який уміє працювати на новому обладнанні.

Розуміємо, що науково-технічний прогрес ввів новий вид безробіття, це структурне безробіття – наступна причина, яке пояснюється зміною й оновленням застарілих професій (зникли професії телефоністки, телеграфіста, секретаря-друкарки тощо), і ще багато професій, які на межі зникнення, це, наприклад, бібліотекар, листоноша, кондуктор-білітер і контролер та інші. Маємо прийняти, те, що науково-технічний прогрес наближає людей до часу, коли машини, здійснять заміну людей, що ми і спостерігаємо у сучасному житті, жінок пральниць, змінили пральні машини автомати, бібліотекара замінив вільний вхід через мережу Інтернет в усі бібліотеки світу і доступність літератури на будь якій мові тощо. Роботи витісняють ручну працю. Вироби ручної праці все важче знайти і вартість у них висока, що не кожна людина спроможна собі придбати. Більшість підприємств переходять на автоматизацію виробництва.

Продавці і касири, також професії яким залишилося не багато часу життя у сучасному просторі. Вже існують магазини без продавців, кас і черг, це коли ти виходиш з магазину, а гроші за вибраний товар автоматично списуються із твого рахунку завдяки технологіям, які сканують і пробивають товар автоматично. Приходить час, коли платити людині виходить дорожче, ніж автоматизувати технічний прогрес, тому багато професій, особливо робітничого характеру втратять свою актуальність, і відійдуть у минуле. Хочеться, щоб швидше професія солдат також відійшла у минуле, а була замінена роботами-охоронцями, безпілотними дронами, системами моніторингу, які б чітко справлялися із задачами відкривати вогонь чи ні ідентифікуючи ворога за видом

зброї, форми тощо. Це ті, солдати-роботи, яких ми могли бачити у фантастичних фільмах, проте це, вже більше до реальності приходить, і фантастичним видається з кожним днем все менше.

Зазначені застарілі професії, знижений попит на них спричинюють також безробіття молоді, адже багато хто з молодих людей не має бажання навчатися чи перенавчатися новітнім технологіям, одні не хочуть, іншим не хватає інтелектуальної бази, про що вони усвідомлюють, тобто засвоїти передові технології їм дуже важко, і не під силу. Відтак працювати на низьку оплату й на непрестижній професії молоді люди не хочуть, тому вибирають не працювати взагалі, або шукати легкі гроші записуючи ролики на ютюб, тік ток, займаючись блогерством тощо. Проте блогером також не просто стати, потрібен і цікавий контент і вміння донести до аудиторії сучасну і актуальну інформацію.

Безробіття молоді спричинює наступний наслідок – це не бажання створювати родину, одружуватися, народжувати дітей, таким чином продовжуючи рід нашої нації. У контексті актуальним буде поширення абортів серед молоді, яка не має роботи, адже молодь усвідомлює, що народження дитини вимагає багато грошових вкладень на розвиток та виховання дитини, тому вибирають – аборт. Означене призводить до негативних наслідків із жіночим здоров'ям.

Безробіття спричинює наступний наслідок – розлучення молодих сімей. Тоді діти зростають у неповній сім'ї, або ж взагалі покинуті на виховання бабусь чи дідусів.

Безробіття у молодіжному середовищі спричинює криміногенну ситуацію в країні. Адже багато кримінальних злочинів скоюються угрупованнями молодих людей, які не в змозі знайти роботу, або не мають бажання працювати за «мізерну» за їхніми роздумами оплату праці. А, забезпечувати своє життя потрібно, і, якщо це не хочеться робити на законному рівні, тоді є альтернатива – злочинна діяльність: грабування, крадіжки, продаж наркотичних речовин тощо. Таким молодим людям забезпечене кримінальне покарання і в'язниця. Де втрачено і мрії і надії на краще майбутнє.

Наслідок безробіття спричинює зловживання алкогольними та наркотичними речовинами. Також іншими адикціями, такими, як заїдання проблеми, усвідомлюючи, що неможливо знайти роботу; ігроманією, щоб відійти від реального стану речей, усвідомлюючи свою занижену самооцінку та іншими. Переконані, що кримінальна ситуація, залежність від наркотичних речовин призводить до деградації молоді, це руйнує нашу українську націю.

Отже, зважаючи на викладені вищі причини та наслідки безробіття у середовищі молоді, варто проводити ґрунтовну і цілеспрямовану превентивну роботу, щоб знизити, мінімізувати явище безробіття молоді, і водночас підвищити самосвідомість щодо свого місця у житті і своєї професійної спрямованості. Важливим аспектом виступатиме взаємодія між закладами вищої освіти, загально-професійної освіти і ринком праці. Адже лише реальна картина, яку демонструє ринок праці, може забезпечити робочими місцями майбутніх випускників закладів освіти. Повинна бути проведена інформаційна робота про стан вакантних посад і потреба у спеціалістах певних професій на ринку праці, що надасть можливість при виборі майбутньої професії зорієнтуватися й визначитися із своїм майбутнім. Роботодавці мають бути заохочені брати на практику майбутніх спеціалістів, аби вони у реальних умовах змогли пройти стажування, виявити свої слабкі і сильні сторони вже в процесі професійної практики. Державні структури мають бути спрямовані на розвиток молодіжного бізнесу, пільги при кредитуванні його. Також, вагомим пунктом має бути удосконалення нормативно-правової бази чинного законодавства, створення програм просвітницького й навчального характеру щодо молоді, яка прагне відкрити свій бізнес.

Підводячи підсумки параграфу, розуміємо, що проаналізувавши причини і наслідки молодіжного безробіття не можливо знайти одного правильного рішення цієї проблеми. Методи і форми щодо мінімізації молодіжного безробіття мають носити гнучкий характер постійно орієнтуючись на ринок праці, на економічну ситуацію в Україні. Адже закономірно, що підвищення рівня безробіття, особливо серед молоді, негативно позначається на економічному

рівні країни, а також моральному, соціальному так і психічному здоров'ї, а також кар'єрі молодих громадян. Якщо уряд вирішуватиме питання молодіжного безробіття, то це підвищить економічний розвиток країни, адже влиття молодого розуму, сили, продуктивності тільки сприятиме цьому.

Висновки до першого розділу

Отже, у першому розділі кваліфікаційної роботи, проаналізовано основні поняття дослідження. Так, молодь – це соціальна демографічна вікова група, яка має свої особливості щодо свого соціального статусу, психологічно-соціальних властивостей. Подано думки вчених, зокрема І. Кона, В. Лісовського щодо розуміння хто така молодь, і яке у них призначення. Проаналізовано зміни психологічного характеру, які характерні для новоутворень молодого віку. Показано, що самосвідомість – це форма свідомості, яка позначається словами «я», «ми», «мій», «моє». Розкрито поняття самосвідомості, яка визначається певними функціями, двома позиціями (приватна і суспільна).

Подано висвітлення дефініції безробіття молоді – це перевищення попиту на працю відповідно до пропозиції на неї. Виокремлено причини безробіття – це недосконалість чинного законодавства, неусвідомлена важливість отримання вищої освіти, неусвідомлений вибір фаху, розірваність теорії та практики підготовки здобувачів вищої освіти, завищені вимоги роботодавця, трудова еміграція молодого покоління, зниження виробництва на заводах, фабриках та підприємствах, пошук молоді кращого місця праці та оплати за неї тощо. Наслідки безробіття молоді встановлено такі: не бажання пошуку роботи, бо батьки забезпечують, небажання створювати сім'ю, адже немає доходу на її утримання, розлучення молодих сімей через безробіття, криміногенна ситуація у суспільстві спровокована безробіттям у середовищі молоді, вживання психотропних речовин, деградація молоді.

РОЗДІЛ 2

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ САМОСВІДОМОСТІ БЕЗРОБІТНОЇ МОЛОДІ

2.1. Організація дослідження та обґрунтування методичного інструментарію

В даному параграфі опишемо поетапно організацію емпіричного дослідження самосвідомості безробітної молоді. Робота складалася з декількох пов'язаних між собою етапів.

Перший етап був спрямований на осмислення проведеного теоретичного аналізу самосвідомості особистості, професійної самосвідомості як складової самосвідомості, особливостей безробіття молоді, його причини та наслідки.

Другий етап передбачав ознайомлення з сучасними психодіагностичними методиками; вибір та обґрунтування психодіагностичного інструментарію для дослідження самосвідомості безробітної молоді; підготовку бланків методики для проведення опитування. Підбір та обґрунтування вибірки досліджуваних.

У процесі третього етапу було проведено опитування безробітної молоді через безпосередні контакти та гул-форми.

Четвертий етап передбачав обрахування, обробку, осмислення, аналіз та інтерпретацію отриманих даних емпіричного дослідження самосвідомості безробітної молоді.

П'ятий етап присвячений опису отриманих результатів та виробленню висновків. А також виробленню пропозицій щодо застосування арт-терапії як засобу розвитку самосвідомості молоді.

Отже, наше емпіричне дослідження складалося з п'яти взаємопов'язаних етапів.

Проаналізований психодіагностичний інструментарій показав, що є значна кількість психодіагностичних методик, що можуть бути використані для дослідження самосвідомості у безробітної молоді. Для свого опитування ми зупинилися на трьох методиках.

- Анкета.
- Методика діагностики самооцінки Дембо-Рубінштейна [23].
- Методика діагностики само ставлення (авт.. В. Столін – С. Пантелєєв) [23].
- Опитувальник п'яти факторів особистості (п'ятифакторна модель Голдберга) [11; 26].

Опишемо зазначений методичний інструментарій.

Анкета.

За допомогою анкети ми зібрали такі дані: вік, стать, місце проживання, визначили чи працює або не працює зараз, працював чи не працював раніше, чи поєднували навчання та роботу, питали про алгоритм пошуку роботи, про бажання поїхати за кордон на роботу, про фінансову підтримку батьками, про причини власного безробіття.

Методика діагностики самооцінки Дембо-Рубінштейна [23].

Даний опитувальник створений на прямому оцінюванні досліджуваних своїх якостей. Передбачено визначення показників за такими шкалами, як: здоров'я, здібності, характер, авторитет у однолітків, уміння робити своїми руками, зовнішність, впевненість у собі.

Досліджуваним пропонується на вертикальній лінії знаком вказати рівень розвитку даної якості на даний час. Потім пропонується відзначити рівень розвитку, до якого вони або прагнуть або хочуть мати, або той, що їх задовольнить. Розміри кожної із шкал 100 мм, які переводяться у 100 балів.

До уваги беруться результати шести шкал.

За кожною із шкал визначаються наступні показники:

1. Рівень домагань, він вираховується через визначення відстані від нижньої риски до знаку, який позначив досліджуваний.

2. Рівень самооцінки, яка визначається за аналогією рівня домагань.

3. Розбіжність між рівнем домагань та самооцінкою. Це є відстань від позначеного місця до нижньої риски. Якщо рівень домагань є нижчим, ніж самооцінка, то рівень домагань виражається негативним знаком «-».

Вираховують середню величину кожного показника за всіма шкалами (шість).

Рівні домагань:

Норма, реалістичний результат рівня домагань в межах 60-89 балів. Від 75 до 89 балів є високим і є найбільш оптимальним рівень. Це свідчить про оптимальне уявлення про власні можливості, що є найважливішим чинником особистісного розвитку, а отже, і самосвідомості.

Некритичне та реалістичне уявлення про себе, про свої можливості свідчать показників від 90 до 100 балів. Занижений рівень менше 60 балів свідчить про несприятливий розвиток особистості та занижений рівень домагань та викривлене уявлення про себе.

Щодо самооцінки, то в методиці показники від 45 до 74 балів вважаються такими, що свідчать про адекватну самооцінку. Щодо завищеного рівня, то показники знаходяться в межах від 75 до 100 балів. Завищена самооцінка вказує на незрілість особистості, невміння адекватно оцінити результати своєї діяльності. Ці люди є закритими до нового досвіду, не бачать своїх помилок та невдач та дуже гостро реагують на оцінення та зауваження оточуючих. Про низьку самооцінку свідчать показники до 45 балів.

Отже, за методикою діагностики самооцінки Дембо-Рубінштейна визначимо рівень самооцінки та рівень домагань в досліджуваних.

Методика діагностики само ставлення (авт.. В. Столін – С. Пантелєєв)
[23].

Дану методику використовують для виявлення структури само ставлення та визначення ступеню виразності окремих структурних компонентів його. За опитувальником визначаються наступні елементи: впевненість у собі (самовпевненість), вміння управляти собою (самокерівництво), віддзеркалення свого Я в інших людях (дзеркальне Я), цінність себе та своєї особистості (самоцінність), прийняття себе, своєї особистості, своєї поведінки та вчинків (само прийняття), звинувачення себе (самозвинувачення), внутрішня конфліктність особистості.

В опитувальнику всі шкали згруповані у три чинники. До чинника «самоповага» ввійшли шкали внутрішньої чесності, самовпевненості, самокерівництва та віддзеркалого Я; до чинника «само зневажливість» ввійшли шкали внутрішня конфліктність та самозвинувачення; до чинника належать такі шкали, як: самоцінність, само прийняття та самоприв'язаність.

Отримані результати інтерпретуються за кожною шкалою. Передбачено рівні прояву. Від 8 до 10 стенів є високими показниками за шкалою, від 4 до 7 стенів є показниками середнього рівня, від 1 до 3 стенів – це низький рівень показників.

Отже, для визначення само ставлення застосовано методику діагностики само ставлення (авт.. В. Столін – С. Пантелєєв).

Опитувальник п'яти факторів особистості (п'ятифакторна модель Голдберга) [11; 26].

Даний опитувальник призначений для того, щоб визначити п'ять характеристик: інтроверсію – екстраверсію, антагонізм – доброзичливість, незібраність – свідомість, емоційну стабільність – нейротизм, закритість – відкритість новому досвіду.

Для того, щоб визначити цю п'ятірку характеристик, досліджуваним надається пари прикметників, серед яких вони двічі вибирали. Перший раз для опису себе у даний час, другий раз – для опису себе у цілому у типових ситуаціях.

До кожної характеристики було надано по п'ять пар прикметників. Представимо ці пари прикметників:

Інтроверсія – екстраверсія (Е). ця характеристика говорить про інтенсивність та широту міжособистісної взаємодії, рівень активності людини, її потребу у зовнішніх стимулах, здатність радіти оточуючій дійсності.

Запропоновано такі пари:

Мовчазний – говіркий,

Не наполегливий – наполегливий,

Не любитель пригод – любитель пригод,

Не енергійний – енергійний,

Боязкий – зухвалий.

Антагонізм – доброзичливість (Д). Досліджує якість ставлення людини до інших, при тому ж на відрізку від співчуття до ворожості у відчуттях, думках та діях. Запропоновано такі пари:

Злий – добрий

Не схильний до співробітництва – схильний до співробітництва.

Егоїстичний – не егоїстичний,

Недовірливий – довірливий,

Жадібний – щедрий.

Незібраність – свідомість (С). Визначає ступінь наполегливості, мотивації та організованості людини в цілеспрямованій поведінці. Ступінь надійності та вимогливості у людей на одному полюсі та апатичності та не ретельності на протилежному полюсі. Запропоновано такі пари:

Неорганізований – організований,

Безвідповідальний – відповідальний,

Непрактичний – практичний,

Недбалий – ретельний,

Ледачий – старанний.

Емоційна стабільність – нейротизм (Н). вимірюється пристосованість або емоційна нестабільність. Можна визначити тих, хто схильний до переживань (дистресів), хто має схильності до надмірних пристрастей та поривів, до ідей, що

є далекими від реальності, до неадекватних реакцій на дійсність. Запропоновано такі пари:

Розслаблений – напружений,
Спокійний – нервовий,
Стабільний – нестабільний,
Задоволений – незадоволений,
Не емоційний – емоційний.

Закритість – відкритість новому досвіду (В). визначає активний пошук нового досвіду та визнання цінності, терпимість до чужого, незвичного та рівень дослідницького інтересу до нового. Запропоновано такі пари:

Не творчий – творчий,
З бідною уявою – з багатою уявою,
Недопитливий – допитливий,
Не схильний до роздумів – схильний до роздумів,
Не рефлексивний – рефлексивний,
Недосвідчений – досвідчений.

Отже, за опитувальником п'яти факторів особистості (п'ятифакторна модель Голдберга) визначено такі характеристики: інтроверсію – екстраверсію, антагонізм – доброзичливість, незібраність – свідомість, емоційну стабільність – нейротизм, закритість – відкритість новому досвіду.

Для обробки отриманих даних застосовано методи математичної статистики. А саме: відсоткові показники, порівняння середніх значень, кореляційний аналіз [21].

Опитування самосвідомості безробітної молоді ми здійснили серед молоді міста Львова. Вибірку склали 40 молодих людей, з них 20 досліджуваних, які є безробітними та 20 ті, хто працює. Щодо статевого розподілу, то половина з вибірки – це дівчата, а інша половина – хлопці. Оскільки ми вважаємо, що безробітними можна вважати тих, хто не навчається, (можливо не навчався і закладі вищої освіти взагалі), це ті, хто завершив навчання і не працює (за спеціальністю або не працює ні на якій роботі), то вибірку склали молодь за

віковим розподілом так. Від 20 до 25 років 25 осіб та від 26 до 30 років 15 осіб. Щодо місця проживання, то досліджувані проживають в місті Львові та області.

Отже, для дослідження самосвідомості безробітної молоді ми використали психодіагностичний інструментарій, що є надійним та валідним.

2.2. Опис результатів дослідження самосвідомості безробітної молоді

У даному параграфі ми опишемо результати, які було отримано після проведення опитування за анкетною методикою діагностики самооцінки Дембо-Рубінштейна, методикою діагностики само ставлення (авт. В. Столін – С. Пантелєєв) та опитувальником п'яти факторів особистості (п'ятифакторна модель Голдберга).

Першими проаналізуємо результати анкетування. В нашому опитуванні взяло участь 20 молодих людей, що є безробітними та 20 тих, хто працює зараз. Всі досліджувані зазначили, що працювали раніше. Серед безробітних були такі, що змінили по два-три місця роботи. Біля 60% опитаних вказали, що під час навчання поєднували його з роботою.

Цікавими виявилися результати опитування щодо алгоритму пошуку роботи. Ми попросили проранжувати варіанти пошуку роботи. Результати представлено в таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

Ієрархія варіантів пошуку роботи

Варіанти	Ранг
Пошук через знайомих, родичів, друзів	1
Оголошення у соціальних мережах	2
Оголошення на спеціальних Інтернет-ресурсах	3
Оголошення по місту	4
Центри зайнятості	5

Як бачимо в таблиці 2.1 найчастіше шукають роботу через знайомих, родичів та друзів (1 ранг). Далі відповіді розмістилися так: оголошення в

соціальних мережах (2), на спеціальних Інтернет-ресурсах (3), по місту (4). Найменше сподіваються знайти роботу через центри зайнятості (5).

Близько половини опитаних розглядали такий варіант «виїзд на роботу за кордон». Найбільше були серед тих, хто є безробітним.

Щодо причини власного безробіття, то найбільше вказали на те, що через карантин та війну в Україні відбулося скорочення, закриття, а, отже, і звільнення працівників. Частина вказала на те, що їхня робота була виснажливою і вони через це звільнилися. Частина вказала на те, що поки що не знайшли достойної роботи з хорошою оплатою праці.

Безробітні молоді люди сказали, що фінансово їхні батьки їх підтримують: дають гроші, оплачують рахунки.

Отже, безробітні молоді люди раніше працювали, поєднували навчання та роботу під час навчання у закладах вищої освіти, під час пошуку роботи надають перевагу інформації, що надходить від друзів, родичів, знайомих, розглядають варіанти роботи за кордоном.

Ми припустили, що у безробітної молоді є нижчою самооцінка.

Для визначення самооцінки ми використали методику діагностики самооцінки Дембо-Рубінштейна. Згідно інтерпретації методики досліджувані демонструють три рівні самооцінки: високу, середню та низьку. Де висока самооцінка передбачає, що досліджуваний позитивно ставиться до себе, є активним, досягає у своїй діяльності тих висот, які запланував. Його самопочуття є в основному позитивним. Щодо праці, то зазвичай така людина є успішною. Щодо низького рівня, то тут навпаки, у людини нічого не виходить, у неї багато сумнівів, які їй заважають досягати бажаного та запланованого. Результати дослідження самооцінки у безробітної та працюючої молоді дано в табл. 2.2.

Таблиця 2.2

Самооцінка безробітної та працюючої молоді

Рівні	Групи молоді	
	безробітні	працюючі

№ п/п		Кількість	%	Кількість	%
1	Високий	4	20	8	40
2	Середній	11	55	10	50
3	Низький	5	25	4	10

Як бачимо в табл. 2.2 безробітна молодь має нижчу самооцінку, ніж та, яка працює. У чотирьох досліджуваних (безробітні) самооцінка є високою, у шести є низькою. А серед працюючих у восьми осіб самооцінка висока, у двох є низькою. В той же час половина в обох груп має середнього рівня самооцінку. Якщо в групі працюючих вона природно може підвищуватися у випадку успішного виконання своєї роботи, задоволеності від роботи. То у групі безробітної молоді у випадку якщо не буде змінюватися ситуація з працевлаштуванням, то середній рівень самооцінки може знизитися ще більше. І, як наслідок, їм буде ще важче знайти роботу. А, якщо вони і будуть знаходити роботу, то будуть знижувати вимоги до умов праці, до винагороди за неї, а вимоги до себе як до особистості, як до людини, що може виконувати дану роботу необґрунтовано завищувати.

Для більш глибокого ознайомлення з представленими результатами самооцінки груп, що складають безробітні та працюючі графічно зображено на рисунку 2.1.

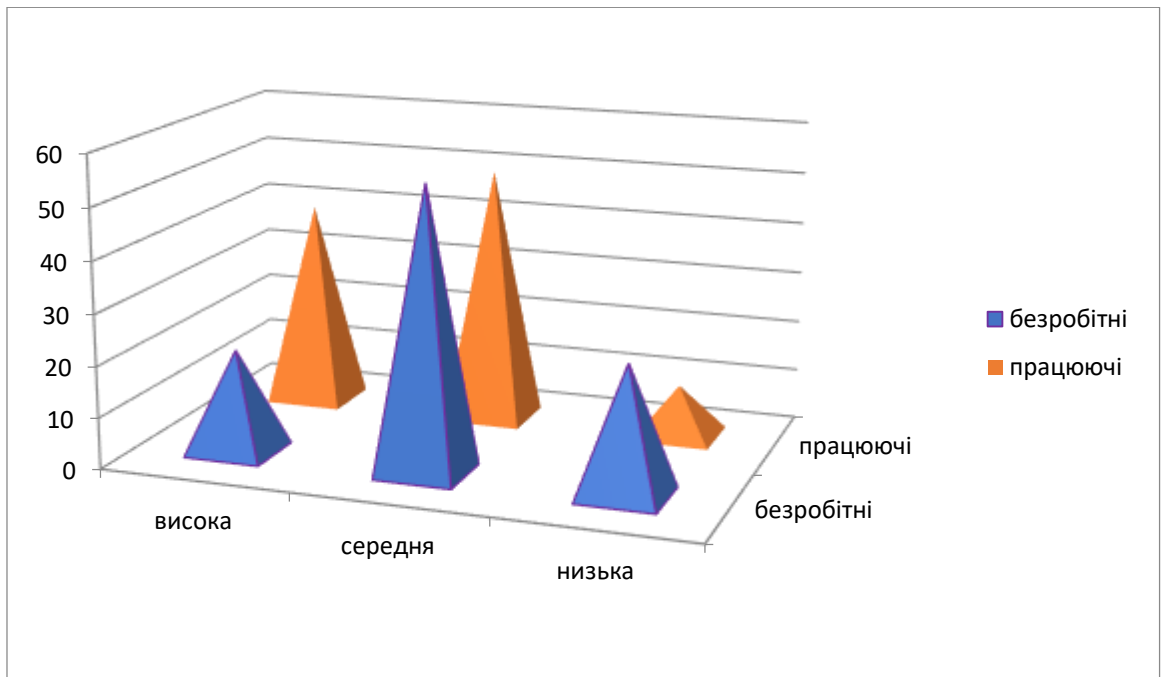

Рис. 2.1. Самооцінка безробітної та працюючої молоді

Як бачимо на рис. 2.1 у групі безробітної молоді значно більше тих, хто демонструє нижчу самооцінку. Вони є більш непевненими у собі, вони значно рідше ставлять перед собою мету, що є важко досяжною. В той же час є більш критичними до себе та часто обмежуються виконанням повсякденних занять.

Отже, як свідчать результати методики діагностики самооцінки Дембо-Рубінштейна безробітна молодь в цілому має нижчий рівень самооцінки.

Ми припустили, що у безробітної молоді є нижчого рівня само ставлення.

Само ставлення у наших досліджуваних ми визначили за методикою діагностики само ставлення особистості (авт.. В. Столін – С. Пантелєєв). За даним опитувальником визначили показники таких дев'яти шкал, як: внутрішня чесність, самовпевненість, самокерівництво, дзеркальне Я, самоцінність, само прийняття, самоприв'язаність, внутрішня конфліктність та самозвинувачення, що об'єднані в три чинники (самоповага, аутосимпатія, самозневажливість. Відповідно до критеріїв опитувальника можемо визначити три рівні прояву само ставлення: високий, середній та низький. Високий рівень це 8-10 стевів, середній рівень – 4-7 стевів та низький рівень 1-3 стени. Результати надано в таблиці 2.3.

Таблиця 2.3

Самоствалення безробітної та працюючої молоді

№ п/п	Шкали	Групи молоді			
		безробітні		працюючі	
		Середнє значення	Стандартне відхилення	Середнє значення	Стандартне відхилення
1	Внутрішня чесність	6,2	1,37	6,8	1,43
2	Самовпевненість	6,2	1,65	7,2	1,52
3	Самокерівництво	5,1	2,43	6,4	1,61
4	Дзеркальне Я	5,4*	1,46	6,8	1,54
5	Самоцінність	6,9	1,17	7,4	1,58
6	Самоприйняття	5,6	1,55	6,4	1,47
7	Самоприв'язаність	5,0**	1,42	6,5	1,55
8	Внутрішня конфліктність	6,2*	0,89	4,9	1,26
9	Самозвинувачення	6,8**	1,22	5,2	1,81

Прим. Рівні достовірності * – $p \leq 0,05$, ** – $p \leq 0,01$

Проаналізуємо результати за проявом шкал за певним чинником. Першим є чинники «Самоповага», до якого належать шкали внутрішньої чесності, самовпевненості, самокерівництва та дзеркального Я. за однією із шкал «дзеркальне Я» спостерігаємо відмінності на статистичному рівні. Так, у групі безробітної молоді середнє значення у групі є 5,4 стена, що нижчим, ніж у групі працюючих 6,8 стенив. В останній групі середнє значення є наближеним до високого рівня, що свідчить про те, що індивідуальні показники у даній групі є значно вищими, ніж у групі безробітних. За іншими шкалами також є відмінності, вони є нижчими, але не на статистичному рівні.

За чинником «Аутосимпатія», до якого належать шкали самоцінності, самоприйняття, самоприв'язаності. Так само тільки за однією шкалою є відмінності. Група безробітної молоді (5,0 стенив – середнє значення) менше

прив'язана до себе, ніж група працюючих (6,5 стевів – середнє значення). Група молодих людей, що не має роботи середнє значення за іншими шкалами має також нижчі, ніж ті, хто працює. Найвищими показниками у групі працюючих є середнє значення шкали «самоцінність», що для молодих людей є значимою оцінка себе, визнання свої цінності. Отже, група безробітних менше цінить себе, свою роботу, гірше приймає себе, свої здібності та переваги, менше прив'язана до себе, ніж ті, хто працює.

І наостанок опишемо результати за чинником «Самозневажливість», який складають такі шкали, як: «внутрішня конфліктність» та «самозвинувачення». Тут ми бачимо зворотні показники. Так, у групі безробітної молоді вищі середнє значення внутрішнього конфлікту та самозвинувачення на статистично значимому рівні. Середнє значення внутрішнього конфлікту є 6,2 стевів у групі безробітних проти 4,9 стевів у групі працюючої молоді, що свідчить про вищого рівня прояву внутрішньо особистісного конфлікту. Щодо зневаження себе, то у групі безробітної молоді середнє значення є наближеними до високого рівня прояву і є 6,8 стевів проти 5,2 стевів у групі працюючих. Отже, група, яка немає роботи більше себе зневажає, переживає про це, тривожиться, ніж група працюючих молодих людей.

Для поглибленого вивчення та наочного представлення порівняння показників середніх значень само ставлення між групами молоді, яка має роботу та немає її представлено на рис. 2.2.

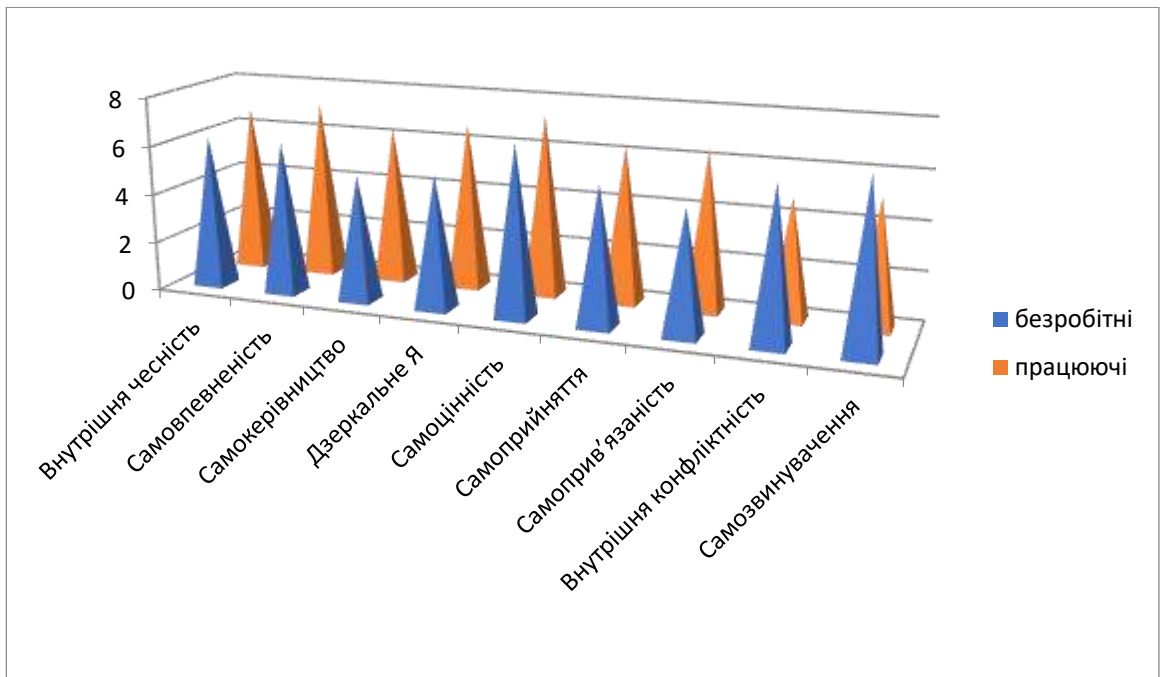

Рис. 2.2. Самоставлення безробітної та працюючої молоді

Як бачимо на рис. 2.4 наочно спостерігаються нижчі показники за сімома шкалами («внутрішня чесність», «самовпевненість», «самокерівництво», «дзеркальне Я», «самоцінність», «само прийняття» та «самоприв'язаність») та вищі за двома шкалами («внутрішня конфліктність» та «самозвинувачення»).

Отже, досліджувані, які не працюють мають нижчий рівень чесності, віддзеркаленого ставлення до себе, менше прив'язані до себе, своєї особистості. В той же час вони більше і частіше себе звинувачують у тому, що в них відбувається та переживають внутрішні конфлікти. Тобто безробітня молодь в цілому гірше ставиться до себе, ніж ті, хто має роботу.

Для визначення в досліджуваних переваги за однією з пар п'яти характеристик (інтроверсію чи екстраверсію, антагонізм чи доброзичливість, незібраність чи свідомість, емоційну стабільність чи нейротизм, закритість чи відкритість новому досвіду) ми використали опитувальник п'яти факторів особистості (п'ятифакторна модель Голдберга). Середні значення в групах представлено в таблиці 2.4.

Самоствалення безробітної та працюючої молоді

№ п/п	Риси особистості	Групи молоді			
		безробітні		працюючі	
		Середнє значення	Стандартне відхилення	Середнє значення	Стандартне відхилення
1	Е	24,8	5,1	26,8	5,5
2	Д	28,8	5,7	29,5	7,5
3	С	31,1	8,1	33,6	6,8
4	Н	25,8	4,2	27,4	5,9
5	В	27,5	6,0	30,5	5,5

Як бачимо в таблиці 2.4. показники середніх значено за всіма рисами у групи безробітної молоді є нижчими, ніж у групи тих, хто працює.

Так, в непрацюючих молодих людей нижча інтенсивність та широта міжособистісної взаємодії, рівень активності, їхні потреби у зовнішніх стимулах, здатність радіти оточуючій дійсності, ніж у тих, хто має роботу. Середнє значення 24,8 проти 26,8 відповідно.

У групі безробітної молоді нижчі показники доброзичливості, вони гірше ставляться до інших, здатність до співчуття знижена, ніж у тих, хто ввійшов у групу працюючих. Середнє значення 28,8 проти 29,5 відповідно.

Група безробітної молоді характеризується вищою незібраністю. Вони є менш наполегливими, мотивованими та організованими в цілеспрямованій поведінці. ніж групу працюючих молодих людей. Середнє значення 31,3 проти 33,6 відповідно.

У групі непрацюючих вищий рівень нейротизму, ніж у тих, хто працює. Перші є більш схильними до переживань (дистресів), більш схильні до надмірних пристрастей та поривів, до ідей, що є далекими від реальності, до неадекватних реакцій на дійсність. Середнє значення 25,8 проти 27,4 відповідно.

Також група непрацюючих є більш закритою до нового досвіду, ніж група працюючих. Середнє значення 27,5 проти 30,5 відповідно.

Для поглибленого вивчення та наочного представлення порівняння показників середніх значень рис особистості між групами молоді, яка має роботу та немає її представлено на рис. 2.3.

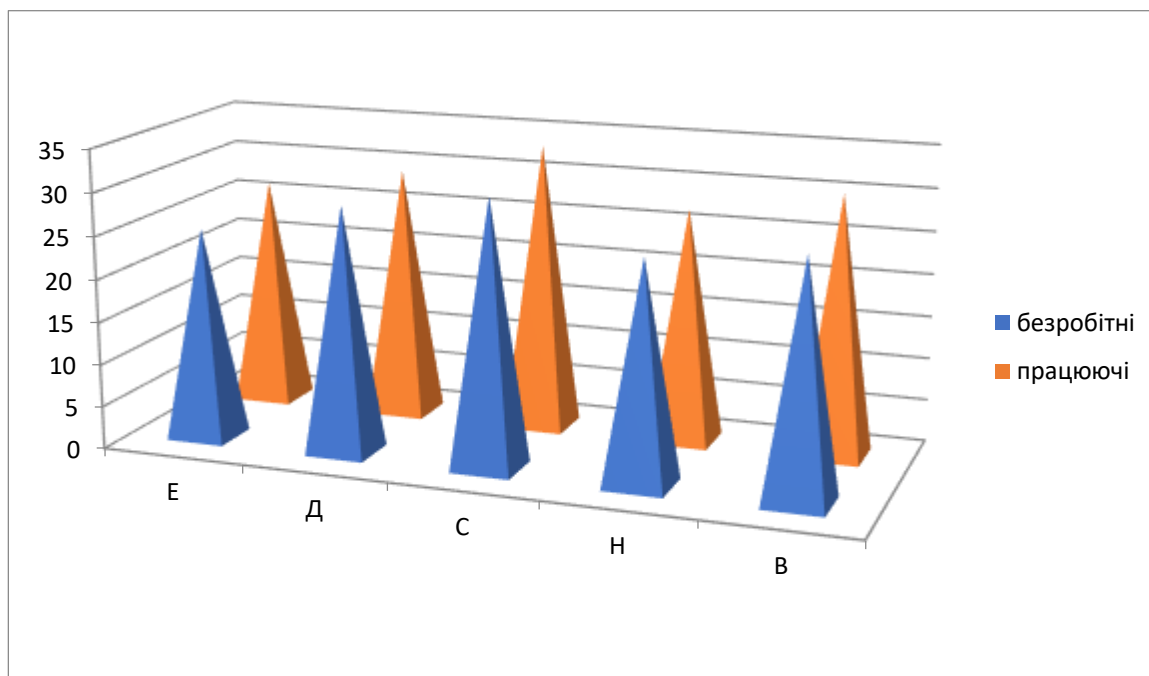

Рис. 2.3. Риси особистості безробітної та працюючої молоді

Як бачимо на рис. 2.3 показники за всіма рисами великої п'ятірки є нижчими у групі безробітної молоді. Тобто у них скоріше проявляються такі риси, як інтроверсія, антагонізм, незібраність нейротизм, та закритість новому досвіду.

Ми припустили, що у безробітної молоді самооцінка має взаємозалежності з рисами особистості.

Для виявлення взаємозв'язків між шкалами методики діагностики самооцінки Дембо-Рубінштейна та опитувальника п'яти факторів особистості (п'ятифакторна модель Голдберга) ми провели кореляційний аналіз. Він дозволяє виявити високого, помітного, помірного та низького рівня, прями та зворотні кореляційні зв'язки. А саме:

слабкий, низький рівень кореляції $r < 0,3$,

помірний - $r = 0,3 - 0,5$,

помітний - $r = 0,5 - 0,7$

високий $r > 0,7$

Кореляційна плеяда розміщена на рисунку 2.4.

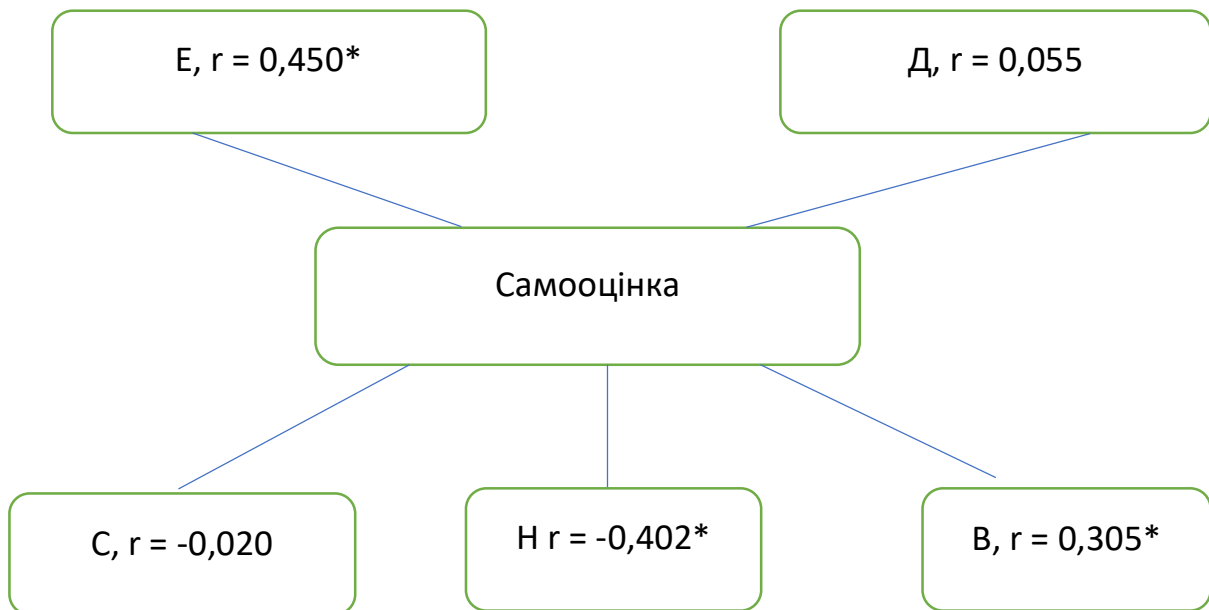

Рис. 2.4. Кореляційна плеяда самооцінки та рис особистості

Як бачимо на рисунку 2.4 кореляційна плеяда складається з трьох зв'язків значимих та двох не значимих. Спостерігається позитивні помірні кореляційні зв'язки між самооцінкою та показником екстраверсії – інтроверсії, а також між показниками пошуку нового досвіду. Тобто з підняттям самооцінки у безробітної молоді підвищуватимуться показники екстраверсії та бажання пізнати нове, визнання самостійної цінності, терпимість до чужого, незвичного та дослідницький інтерес до всього. Один взаємозв'язок є зворотнім: між самооцінкою та показниками Я-образу та нейротизму. Тобто з підняттям самооцінки знижуватимуться показники нейротизму, і навпаки.

Отже, за методикою діагностики самооцінки Дембо-Рубінштейна визначено, що безробітна молодь в цілому має нижчий рівень самооцінки.

За методикою діагностики само ставлення особистості (авт. В. Столін – С. Пантелєєв) досліджено, що ті молоді люди, які не працюють мають нижчий рівень чесності, віддзеркаленого ставлення до себе, менше прив'язані до себе, своєї особистості. В той же час вони більше і частіше себе звинувачують у тому,

що в них відбувається та переживають внутрішні конфлікти. Тобто безробітна молодь в цілому гірше ставиться до себе, ніж ті, хто має роботу.

За опитувальником п'яти факторів особистості (п'ятифакторна модель Голдберга) за всіма рисами великої п'ятірки показники є нижчими у групі безробітної молоді. Тобто у них частіше проявляються такі риси, як інтроверсія, антагонізм, незібраність нейротизм, та закритість новому досвіду.

За кореляційним аналізом визначено позитивні помірні кореляційні зв'язки між самооцінкою та показником екстраверсії – інтроверсії, а також між показниками пошуку нового досвіду. Один взаємозв'язок є зворотнім: між самооцінкою та показниками Я-образу та нейротизму.

Наші припущення щодо того, що у безробітної молоді є нижчою самооцінка, само ставлення та самооцінка має взаємозалежності з рисами особистості емпірично підтверджено.

2.3. Розвиток самосвідомості безробітної молоді засобами арт-терапії

Самосвідомість молодих людей потрібно підвищувати. Психічні процеси, цінності, ціннісні орієнтації, вчинки, дії, розуміння процесів життєдіяльності – це окремі складові самосвідомості молодої людини. Швидкоплинність подій, які насичені стресами та травмами психологічного характеру призводить до розчарування та руйнування сталих постулатів про світ, свого місця у ньому, розуміння свого «Я», яке під впливом означених процесів знецінюється. На практиці можемо спостерігати, що серед студентства побутують схильності до самозвинувачення, не віри у свої сили, майбутнє, потрібності суспільству, занижена самооцінка щодо сприйняття своєї зовнішності, очікування на негативне ставлення від оточуючих. Тому актуальним і важливим питанням, яке виходить на перший план буде підвищення самосвідомості засобами арт-терапії, так як навчаюся на спеціальності «Психологія», хочеться розкрити цю тематику.

Передусім розкриємо, що ж таке арт-терапія. Арт-терапія – це мистецтво, яке служить людині для психотерапії та психологічної корекції. Саме поняття

«арт-терапія» стало відомим у 1938 р. завдяки вченому А. Хілла. А. Хілла вважають першовідкривачем арт-терапії, це британський художник, письменник, арт-терапевт, педагог і телеведучий. Провідна мета арт-терапії – це здатність особистості до самопізнання й самовираження, щоб гармонізувати її психологічний і фізичний стани. Методи арт-терапії можуть бути застосовані до усіх людей, у цьому процесі не обов'язково мати художні, музичні задатки чи таланти. Хоча техніки, які використовує арт-терапія опираються на творчість талановитих художників, скульпторів, музикантів.

Зауважимо, що засоби арт-терапевтичних технік чинять свій безпосередній вплив на підсвідомість особистості, завдяки яким особистість має змогу виразити свої почуття і своє ставлення до життя чи проблем, які виникають у неї, підвищити свою самооцінку, мінімізувати дистресовий стан, негативну тривогу, переживання, вирішити ситуації конфліктного характеру, які здавалися, що розв'язати їх не можливо, відчувати себе не самотнім у цьому великому світі, знайти однодумців, нових друзів, отримати визнання у цій групі, домогтися бажання і віри у тому, що робота буде знайдена і впевненості того, що кар'єра буде успішна.

Корекцію та лікування будь-яких психічних аспектів коректують засобами арт-терапії, тобто мистецтвом. Для підвищення самооцінки молоді, яка немає роботи, або втратила її арт-терапія відіграє важливу роль, адже вона чинить вагомий вплив на особистісно-сміслову сферу молоді, а також на емоційний контент, засоби арт-терапії відіграють важливу роль у піднятті впевненості у своїх силах молоді особистості і професійного характеру також.

Розглянемо напрями арт-терапевтичних технік, які сприятимуть підвищенню самосвідомості безробітної молоді. Сюди ми віднесемо: маско-терапію, казко-терапію, фото-терапію, музичну терапію, піскову терапію, мандало терапію, танцювальну терапію, ізотерапію, драмотерапію, кольоротерапію та інші.

Молода особистість засобами арт-терапії зможе підвищити свій рівень самосвідомості, адже у творі, який виконаний є цілісний образ самого себе.

Засобами малюнокотерапії чи піскотерапії молода особа передає свої відчуття, болі, власні переживання, сутність, свою систему ціннісних орієнтацій та цінностей. Підвищення рівня самосвідомості одночасно підвищує рівень самоствавлення. Самоствавлення відіграє важливу роль щодо явища безробіття молоді, адже якщо самоствавлення негативного характеру, то в особистості самоприйняття, самооцінка, самоповага є на низькому старті, то це призводить до деструкцій і поведінкових патернах. І, на противагу цьому, якщо самооцінка, самоствавлення є адекватним, то молода особистість прагне вдосконалюватися, розвиватися, перенавчатися, якщо є така потреба, й самосвідомість переходить на рівень вище. Тому психологічний метод допомоги – арт-терапія, відіграє у цьому важливу роль.

Окреслимо найбільш відомі методи арт-терапії, які відіграють важливу роль у корекції самосвідомості безробітної молоді. Передусім, це ізотерапія. Ізотерапія – це малювання, терапія пензликом і фарбами. Цей метод був заснований К. Крамер, А. Хіллом, М. Наумбургом. Через ізотерапію молода особистість має можливість пізнати й прийняти себе, власних поглядів, цінностей, автентичності свого «Я». Засобами ізотерапії молода особистість задіює конкретно-образне мислення завдяки міжпівкульним взаємозв'язків, де ліва півкуля відповідає за образне і конкретне мислення, а права – за логічне і абстрактне.

Малюючи молода особа зможе через малюнок передати свій емоційний стан, зрозуміти його; негативні емоції переформатувати у позитивні, пережити оздоровлення від дистресу, психологічних чи психічних травм, відчуття підняття, оздоровлення, очищення. Малюнок може біти на обрану молоді особистістю теми: «Я і всесвіт», «Я і моє майбутнє», «Я реальне», «Я ідеальне», це можуть бути автопортрети, і тут важливо, яку кольорову гаму використовує особистість, як вона здійснює цей малюнок, який настрій у неї тощо. Завершивши роботу молоді зможе отримати схвальну оцінку свого «витвору мистецтва», а відтак це підвищить її самооцінку, самоствавлення, й відповідно й самосвідомість, адже арт-терапевтичні техніки та методи використовуємо у груповій роботі, де є

можливість проявити усі свої позитивні сторони і отримати схвальну оцінку від оточуючих, зворотній зв'язок. Ізотерапія ще передбачає колективні малюнки, колажі, які створюються групою спільно, це виховує уміння взаємодіяти у командній роботі, проявляти свої емоції, свої цінності, своє «Я», це свого роду спілкування невербального характеру і прояв себе у колективній групі.

Наступний, цікавий метод арт-терапії – це казкотерапія. Відомі основоположники цього методу, це: Є. Лісіна, В. Пропп, Т. Зінкевич-Євстегнеєва. Казкотерапія, передусім звертається до несвідомого і свідомого рівня розвитку молодшої особистості її самосвідомості. У казці відображена уся життєдіяльність, уся інформація про весь світ, про різні вікові етапи життя й переживання їх молодшою людиною. Тому складання казок, тексти казок емоційно відгукуються у душі кожної молодшої особистості. У казках чітко проявляється особистісна ідентичність. Переносючи роль казкового героя на свою власну особу, це дає можливість здобути досвід, який допоможе у подальшому у вирішенні проблем, чи це особистості чи професійного характеру.

Самосвідомість матиме позитивне підняття при написанні авторських казок, також продуктивним буде колективна співпраця у складанні казок, тут вдосконалюватиметься вміння розуміти інших, їх цінностей, їх проявів свого «Я» і своєї ідентичності, а також прийняття факту, що усі люди різні, і у них різні погляди на життя, а відтак і самосвідомість формувалася під різним кутом, відповідно до освітнього, виховного та рівня соціалізації. Позитивним аспектом виступатиме при казкотерапії, драматизація написаних казок групою, це сприятиме згуртуванню мікрогрупи, набуттю навичок демонстрації своїх талантів, або прояву талантів, яких не було раніше. Такий формат лише підвищить самооцінку молодшої особистості і вдосконалив її самосвідомість.

Танцювальна терапія відіграє важливу роль у підвищенню рівня самосвідомості безробітної молоді, так як танець, рухи терапевтичного характеру об'єднують розбалансований емоційний рівень із фізичним станом молодшої особистості. Вчені В. Райх, М. Уайтхаус досліджували вплив танцювальної терапії на гармонійний баланс особистості, розробили

методологію, на яку опираються сучасники. Вони окреслювали про важливість танцетерапії, яка знімає м'язово-емоційні блоки у тілі, а також висвітлює несвідомі переживання, виводить їх у свідоме. Танцювальна терапія важлива для тіла, бо тіло задіяне у цій терапії, тіло виступає тут як процес – віддзеркалення душі, а не як предмет, танцювальні рухи відображають прояв «Я» молодій особистості. Психіка у тіло завдяки танцювальній терапії знаходяться у тісному взаємозв'язку, допомагаючи висвітлити усі сторони особистості, які витіснені у підсвідомість. Водночас танцювальна терапія – це свого роду комунікація із своїм тілом, відчуття його драйву, це комунікація із оточуючими людьми, спостереження як вони у танці і рухах проявляють своє «Я», і, це також комунікація із цілим світом.

Наступним напрямом у арт-терапії виступає психодрама, драмотерапія, яка робить перші кроки. Вчені Я. Морено – засновник цього напрямку в арт-терапії, П. Горностаєв – який досліджував позитивні аспекти, які засобами психодрами та драмотерапії чинять на відновлення травмованої психіки людини. Завдяки психодрамі та драмотерапії молода особистість матиме змогу проявити усі емоційні стани, її ролі у житті, які були пригніченими, нерозвинутими повною мірою, заблокованими, або з якихось певних причин були придушені, й тому не розвивалися. Важливий метод для безробітної молоді й утвердження самосвідомості у тому, що метод психодрами та драмотерапії допоможе повірити у свої сили, розвинути у собі рольову компетентність, водночас познайомитися із технікою викиду на зовні «внутрішнього крику», мінімізувати стан самозвинувачення, заниженої самооцінки та віри у свої сили.

Тренінгова групова робота відіграє також важливу роль у психокорекційній роботі засобами арт-терапії щодо підсилення й вдосконалення самосвідомості безробітної молоді. Важливим виступає в означеній тренінговій роботі підвищення чутливості, тобто сенсibiliзація знань, умінь і навичок сприймання, які здобуті впродовж життя за допомогою взаємодії систематичних тренінгових вправ, а також такі вправи допомагають прийняти себе й інших,

навчитися відкрито виражати свої почуття, зруйнувати рольові стереотипи і в подальшому вдосконалити навички і контакти співпраці з іншими людьми тощо.

Отже, означені методи арт-терапевтичних технік служать корекційними засобами молоді щодо невпевненості у собі, своїх силах, заниженого самоствавлення до себе. Це спосіб психокорекції і водночас метод психотерапії, які використовують різноманітні види мистецтва для досягнення успішно-позитивного результату й покращення психологічного й емоційного стану особистості.

Методи арт-терапії надзвичайно дієві, вони допоможуть молоді, яка має статус безробітної подолати такі емоції, як страх, гнів, тривожність, любов, розчарування, радість тощо. Головне правило арт-терапії, що тут немає визначених умов чи правил у прояву своїх емоційно-психологічних станів, які мають прояв в одному із арт-терапевтичних техніках. У арт-терапії головним аспектом виступає прояв індивідуальності у вираженні своїх емоцій в ізотерапії, танцетерапії, психодрамі тощо. Через вибір особистістю технік арт-терапії для знаходження проблемних сторін своєї психіки, нестабільності свого емоційного та психологічного стану, кожен вибирає найбільш сприятливий вид мистецтва, де молода особистість зможе себе і своє «Я» проявити. Через засоби арт-терапії є можливість виявити усі негативи, які керують особистістю, а також гармонізувати тіло й душевний стан.

Окрім окреслених вище методів арт-терапії перелічимо ще такі, як ліплення із пластиліну, а також і з глини, твір-есе, фотографія, оригамі – це складання паперу у певні складні фігури або квілінг – це скручування у спіральки плоского чи об'ємного виду композиції із смужок паперу скручених у спіралі, які дають змогу молодій особистості, яка має статус безробітної допомогти пізнати свої сильні і слабкі сторони, пізнати і витягнути на поверхню свої тривоги і страхи, свої переживання тощо. Завдяки таким технікам молода особистість зможе нормалізувати свій моральний стан, оздоровити свою психіку, повірити у свої сили, виявивши причину своєї нестабільної психологічної деструкції й мінімізувати її, а в подальшому й усунути.

Для використання засобів арт-терапії немає ніяких обмежень чи протипоказань. Водночас арт-терапія не може нанести негативного чи побічних наслідків для особистості. Навпаки, молодь розкриває себе за допомогою прояву своїх талантів засобами арт-терапевтичних технік. Психолог-модератор-арт-терапевт, проводячи такі заняття має змогу розкрити особистість, допомогти змодельовати поведінкові патерни молоді, змінити погляд на світ та оточуючих людей, мінімізувати тривожний стан та стрес та страхи. Заняття проводяться чітко і структуровано, де окреслена мета та завдання відповідно до групи клієнтів, при цьому в особистості, яка проходить таку терапію є вільний вибір, тобто вона може робити усе, що вона хоче проте у заданих темі, сюжеті. Це творчий підхід до реконструкції і мінімізації чи ліквідації (зважаючи на глибину і серйозність психологічної проблеми, травми) серйозних проблем.

Важливо наголосити, що є клієнти, які не можуть нічого робити, бо вони знаходяться у дуже депресивному стані, для таких передбачена пасивна арт-терапія, тобто, це слухання музичних творів, спостереження за об'єктами мистецтва – це милування творами мистецтва відомих художників, скульпторів. Така пасивна арт-терапія чинить свій позитивний вплив на психіку молоді особистості, викликає такі емоції, як захоплення, спокій, умиротворення. Водночас, розуміємо, що пасивний спосіб арт-терапевтичних технік має вплив на розумові компоненти особистості, адже молодь аналізує, милується, робить свої конструктивні висновки, роздумує про цей чи інший витвір мистецтва. Витвори мистецтва відгукуються у душі молоді, заставляють здійснювати певні висновки роздумуючи над тим чи іншим витвором. НЕ усі психологічні техніки можуть відгукнутися, так як відгукується пасивна арт-терапія у душі молоді особистості.

Активна арт-терапія передбачає включення самої особистості до виконання поставленого арт-терапевтом завдання для мінімізації певного душевного дискомфорту. Коли молода особистість малює чи ліпить, танцює чи декламує, створює казки чи пише твір-есе, фотографує, складає оригамі чи скручує квілінг – усе це благодійно чинить свій вплив на оздоровлення психіки,

настрій в особистості піднятий від спостереження за кінцевим результатом свого витвору, від схвалення одногрупників по арт-терапії, самооцінка піднімається, а відповідно й самосвідомість вдосконалюється й набирає певного позитивного досвіду.

Отже, зважаючи з окресленого, робимо висновок, що як пасивна так і активна арт-терапія служить гармонійному, цілісному становленню особистості, покращенню її психологічного й емоційного стану, душевного самопочуття. Арт-терапевтичні засоби скеровуються не на патологіях психологічного характеру, а в більшості на мінімізації, реконструкції і виправленні негативних патернів поведінки, емоцій для будь-якої молоді особистості, яка має статус «безробітний».

Висновки до другого розділу

Емпіричне дослідження самосвідомості безробітної молоді досліджено за розробленою анкетною, методикою діагностики самооцінки Дембо-Рубінштейна, методикою діагностики само ставлення (авт. В. Столін – С. Пантелєєв) та опитувальником п'яти факторів особистості (п'ятифакторна модель Голдберга).

За анкетною визначено, що безробітні молоді люди раніше працювали, поєднували навчання та роботу під час навчання у закладах вищої освіти, під час пошуку роботи надають перевагу інформації, що надходить від друзів, родичів, знайомих, розглядають варіанти роботи за кордоном.

Визначено за методикою діагностики самооцінки Дембо-Рубінштейна безробітна молодь в цілому має нижчий рівень самооцінки.

За методикою діагностики само ставлення особистості (авт. В. Столін – С. Пантелєєв) досліджено, що ті, які не працюють мають нижчий рівень чесності, віддзеркаленого ставлення до себе, менше прив'язані до себе, своєї особистості. В той же час вони більше і частіше себе звинувачують у тому, що в них відбувається та переживають внутрішні конфлікти. Тобто безробітна молодь в цілому гірше ставиться до себе, ніж ті, хто має роботу.

За опитувальником п'яти факторів особистості (п'ятифакторна модель Голдберга) за всіма рисами великої п'ятірки показники є нижчими у групі безробітної молоді. Тобто у них скоріше проявляються такі риси, як інтроверсія, антагонізм, незібраність нейротизм, та закритість новому досвіду.

За кореляційним аналізом визначено позитивні помірні кореляційні зв'язки між самооцінкою та показником екстраверсії – інтроверсії, а також між показниками пошуку нового досвіду. Один взаємозв'язок є зворотнім: між самооцінкою та показниками Я-образу та нейротизму.

Наші припущення щодо того, що у безробітної молоді є нижчою самооцінка, само ставлення та самооцінка має взаємозалежності з рисами особистості емпірично підтверджено.

Розкрито засоби арт-терапії: маско-терапія, казкотерапія, ізотерапія, драмотерапія, танцетерапія, мандало терапія, фототерапія, терапія ліпленням з глини та пластиліну, оригамі, квілінг, пасивна та активна арт-терапії, які слугують ефективним засобом для підвищення самосвідомості безробітної молоді.

ВИСНОВКИ

1. Проаналізовано основні поняття дослідження «молодь», «самосвідомість», «безробіття». Молодь – це соціальна демографічна вікова група, яка має свої особливості щодо свого соціального статусу, психологічно-соціальних властивостей. Подано думки вчених, зокрема І. Кона, В. Лісовського щодо розуміння хто така молодь, і яке у них призначення. Проаналізовано зміни психологічного характеру, які характерні для новоутворень молодого віку. Показано, що самосвідомість – це форма свідомості, яка позначається словами «я», «ми», «мій», «моє». Розкрито поняття самосвідомості, яка визначається певними функціями, двома позиціями (приватна і суспільна). Подано висвітлення дефініції безробіття молоді – це перевищення попиту на працю відповідно до пропозиції на неї.

2. Виокремлено причини та наслідки безробіття у середовищі молоді. Причини безробіття – це недосконалість чинного законодавства, неусвідомлена важливість отримання вищої освіти, неусвідомлений вибір фаху, розірваність теорії та практики підготовки здобувачів вищої освіти, завищені вимоги роботодавця, трудова еміграція молодого покоління, зниження виробництва на заводах, фабриках та підприємствах, пошук молоді кращого місця праці та оплати за неї тощо. Наслідки безробіття молоді встановлено такі: небажання пошуку роботи, бо батьки забезпечують, небажання створювати сім'ю, адже немає доходу на її утримання, розлучення молодих сімей через безробіття, криміногенна ситуація у суспільстві спровокована безробіттям у середовищі молоді, вживання психотропних речовин, деградація молоді.

3. Емпірично з'ясовано, що безробітна молодь в цілому має нижчий рівень самооцінки, нижчий рівень чесності, віддзеркаленого ставлення до себе, менше прив'язані до себе, своєї особистості. В той же час вони більше і частіше себе звинувачують у тому, що в них

відбувається та переживають внутрішні конфлікти. Тобто безробітна молодь в цілому гірше ставиться до себе, ніж ті, хто має роботу. У групі безробітної молоді швидше проявляються такі риси, як інтроверсія, антагонізм, незібраність нейротизм, та закритість новому досвіду.

Визначено позитивні взаємозалежності між самооцінкою та показником екстраверсії – інтроверсії, а також між показниками пошуку нового досвіду та негативний між самооцінкою та показниками Я-образу та нейротизму.

Наші припущення щодо того, що у безробітної молоді є нижчою самооцінка, само ставлення та самооцінка має взаємозалежності з рисами особистості емпірично підтверджено.

4. Описано дієві засоби арт-терапії, для підвищення самосвідомості молоді зі статусом «безробітний». Констатовано, що арт-терапія – це мистецтво, яке служить людині для психотерапії та психологічної корекції. Засоби арт-терапевтичних технік чинять свій безпосередній вплив на підсвідомість особистості, завдяки яким особистість має змогу виразити свої почуття і своє ставлення до життя чи проблем, які виникають у неї, підвищити свою самооцінку, мінімізувати дистресовий стан, негативну тривогу, переживання, вирішити ситуації конфліктного характеру, які здавалися, що розв'язати їх не можливо, відчутти себе не самотнім у цьому великому світі, знайти однодумців, нових друзів, отримати визнання у цій групі, домогтися бажання і віри у тому, що робота буде знайдена і впевненості того, що кар'єра буде успішна. Розкрито такі арт-терапевтичні техніки: маскотерапія, казкотерапія, ізотерапія, драмотерапія, танцетерапія, мандалотерапія, фототерапія, терапія ліпленням з глини та пластиліну, оригамі, квілінг, пасивна та активна арт-терапії, які слугують ефективним засобом для підвищення самосвідомості безробітної молоді.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Арт-терапія – мистецтво заради лікування. URL: <http://library.vnmu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/09/art-2f.pdf>.
2. Арт-терапія: лікування мистецтвом. URL: <https://osvita.ua/school/method/teacher/2624/>.
3. Вознесенська О., Мова Л. Арт-терапія в роботі практичного психолога. Використання арт-технологій в освіті. Київ: «Шкільний світ», 2002. 125 с.
4. Горностаєв П. П. Рольова теорія особистості: теоретичні аспекти та практичні аплікації. *Наукові записки Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України*. К.: Главник, 2005. Вип. 26, в 4-х т., т. 1. С. 391-395.
5. Гринів О. М. Особливості реалізації життєвого шляху сучасних чоловіків і жінок у ранній дорослості. *Вісник Прикарпатського університету. Філософські і психологічні науки*. 2014. Т. 18, № 1. С. 136–141.
6. Діяльнісна самореалізація особистості в освітньому просторі: монографія / [Колектив авторів: В. В. Бучма, О. В. Гурова, Л. В. Дзюбка та ін.] / за ред. С. Д. Максименка. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2017. 262 с.
7. Закон України «Про Молодь». Розділ 1. Загальні положення. Стаття 1. Визначення термінів. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/JH2SL00A?an=854>.
8. Закон України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні». URL: https://protocol.ua/ua/pro_spriyannya_sotsialnomu_stanovlennyu_ta_rozvitku_molodi_v_ukraini/.
9. Івкін В. Психологічні особливості безробітного: аналіз сучасних досліджень. Організаційна психологія. Економічна психологія.

2019. № 4 (11), С. 36-42. URL: <http://orgpsy-journal.in.ua/index.php/opep/article/view/110>.

10. Калюжна І. П. Тренінг професійного самовизначення: навчально-методичний посібник / під наук.ред. В. Р. Міляєвої. Київ: Альфа Реклама, 2019. 80 с.

11. Киричук О.В., Тарасюк С.О. Психологічні особливості Я-концепції безробітного : навч.-метод.посіб. К. : ІПК ДСЗУ, 2012. 148 с.

12. Колошина А. О. Робота центрів зайнятості з попередження молодіжного безробіття. Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня «магістр». Ніжинський державний університет імені М. Гоголя. Ніжин, 2020. 82 с.

13. Коновальчук В. І. Розвиток творчого потенціалу особистості у просторі освіти : дис. докт. філос. н. Київ. 2017. 468 с.

14. Кресан О. Д. Психологічні аспекти переживання студентами життєвих подій майбутнього. Актуальні проблеми психології : зб. наук. праць Ін-ту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. К., 2016. Том ІХ : Загальна психологія. Історична психологія. Етнічна психологія, вип. 10. С. 178–187.

15. Ларва Ю. Молодіжне безробіття в Україні. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/20864/1/69-72.pdf>.

16. Лисовский В. Т. Социология молодёжи. СПб.: Санкт-Петербургский университет, 1996. 361 с.

17. Лосієвська О. Г. Вплив оволодіння комп'ютерними технологіями на розвиток самоствалення особистості в юнацькому віці. URL: <http://gisap.eu/ru/node/739>.

18. Меднікова Г. І. Теоретико-методологічні засади дослідження системної детермінації становлення особистісної зрілості студентів. *Вісник ХНПУ імені Г.С. Сковороди*. 2013. № 45. Т.2. С. 135-143.

19. Метельська Н. Й. Професійна самосвідомість майбутніх педагогів як складова їх професійного самовизначення. *Психологія і особистість*. Київ-Полтава. 2015. № 2 (8). Ч. 2. С. 288-291.
20. Морозова О. Розвиток професійної самосвідомості у студентів: психолого-педагогічний аспект. Актуальні питання гуманітарних наук. 2015. Вип. 13. С. 124-129.
21. Наследов А. Д. Математические методы психологического исследования. Анализ и интерпретация данных : учеб. пособие. 3-е изд., стереотип. СПб.: Речь, 2008. 392 с.
22. Олпорт Г. Становление личности: Избранные труды. Москва: Смысл, 2002. 462 с.
23. Практикум із загальної психології. за ред. Т.І. Пашукової. 2-ге вид., стер. К.: Т-во «Знання», КОО, 2006. 203 с.
24. Проблеми молодіжного безробіття та шляхи його подолання. URL: <http://www.cvu.dn.ua/project/problemi-molodizhnogo-bezrobittya-ta-shlyahi-yogo-podolannya>.
25. Психологічний словник АПА. URL: <https://dictionary.apa.org/self-consciousness>
26. Сердюк О. О., Базима Б. О. Адаптація скринінгового опитувальника п'яти факторів особистості bfi-10 та перевірка його діагностичних властивостей на прикладі осіб, які вживають наркотики. *Право і безпека – Право и безопасность – Law and Safety*. 2021. № 4 (83). С. 100-110.
27. Сидоренко В. Ж. Арттерапія як ефективний метод корекції проблемних аспектів самоствавлення особистості в юнацькому віці. URL: <https://conferences.vntu.edu.ua/index.php/all-hum/all-hum-2018/paper/viewFile/4350/3528>.
28. Столин В. Самосознание личности. М. : МГУ, 1983. 264 с.
29. Терещенко Л. А., Дзюбка Л. В. Формування професійної самосвідомості молодих спеціалістів. Актуальні проблеми психології:

Збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. Київ: ДП «Інформаційно-аналітичне агенство», 2020. Том X. Вип. 34. С. 284-298.

30. Тігаренко О. Розвиток моральної самосвідомості студентів гуманітарних факультетів. К. : Наука, 2003. 364 с

31. Торжевський М. В. Проблеми безробіття молоді та їх напрями їх вирішення. *Економіка України*. 2014. «№ 1 (626). С. 87-96.

32. Фельдман Ю. І. Психологія особистості у період молодості. *Вісник ХНПУ імені Г.С. Сковороди. Психологія*. Випуск 56. 2017. С. 222-232.

33. Франкл В. Человек в поисках смысла: [сборник] / пер. с англ. и нем. В. Франкл; общ. ред. Л. Я. Тозмана, Д. А. Леонтьева; вст. ст. Д. А. Леонтьева. Москва: Прогресс, 1990. 367 с.

34. Цукерман Г., Мастеров Б. Психология саморазвития М. : Просвещение, 1995. 388 с.

35. Чемодурова Ю. М. Професійна самосвідомість особистості та зміст її структурних компонентів. URL: https://virtkafedra.ucoz.ua/el_gurnal/pages/vyp14/Chemodurova.pdf

36. Чеснокова И. Проблема самосознания в психологии. М. : Наука, 1977. 384 с.

37. Швець О. М. Взаємозв'язок духовності та почуття власної гідності особистості. *East European Scientific Journal Wschodnioeuropejskie Czasopismo Naukowe*. 2018. 4(32), part 4. С. 36-39.

38. Щербан Т. Д. Психологічні особливості формування самосвідомості вчителів. *Международный научный журнал: сборник научных трудов*. Киев, 2016. Вып.4., Т.1. С. 55-56.

39. Якушева Є. М. Особливості структури професійної самосвідомості особистості при різних стилях подолаючої поведінки. Дис.. канд.. психол. н., Харків, 2021. 225 с.

40. Яценко Н. М., Яковенко Я. Ю. Причини безробіття молоді в Україні. *Менеджмент, маркетинг та управління персоналом. Вісник КрНУ імені Михайла Остроградського*. Випуск 1/2013 (78). С. 142-147.
URL:https://www.researchgate.net/publication/316915560_Pricini_bezrobitta_molodi_v_Ukraini.

ДОДАТКИ

Додаток А

Методика дослідження самоствавлення (тест - опитувальник МІС)

В. В. Столін, С.Р. Пантілеев

Методика дослідження самоствавлення (тест МІС, опитувальник МІС) В.В. Століна, С.Р. Пантілеева побудована відповідно до розробленої В. В. Столін ієрархічною моделлю структури самоствавлення. Багатовимірний опитувальник дослідження самоствавлення створений С.Р.Пантілеевим в 1989 році, містить 110 тверджень розподілених по 9 шкалами. Дана версія опитувальника дозволяє виявити три рівні самовідношення, що відрізняються за ступенем узагальненості:

- 1) глобальне самоствавлення;
- 2) самоствавлення, диференційоване за самоповазі, аутсімпатії, Самоінтерес і очікуванням ставлення до себе;
- 3) рівень конкретних дій (готовностей до них) у відношенні до свого "Я". В якості вихідного приймається відмінність змісту "Я - образу" (знання або уявлення про себе, в тому числі і у формі оцінки вираженості тих чи інших рис) і самоствавлення. В ході життя людина пізнає себе і накопичує про себе знання, ці знання становлять змістовну частину його уявлень про себе. Однак знання про себе самого, природно, йому небайдужі: те, що в них розкривається, виявляється об'єктом його емоцій, оцінок, стає предметом його більш-менш стійкого самоствавлення. Методика дослідження самоствавлення (тест - опитувальник МІС)

В.В. Столін, С.Р. Пантілеев:

Інструкція до методики МІС: Уважно прочитайте пропозиції і поставте на окремому бланку поруч з номером кожного твердження плюс, якщо ви згодні з цим твердженням, або мінус, якщо Ви не згодні з цим твердженням.

Тестовий матеріал (питання)

1. Мої слова досить рідко розходяться з ділом.
2. Випадковій людині я, швидше за все, здамся людиною приємним.

3. До чужих проблем я завжди ставлюся з тим же розумінням, що і до своїх.
4. У мене нерідко виникає почуття, що те, про що я з собою в думках розмовляю, - мені неприємно.
5. Думаю, що всі мої знайомі ставляться до мене з симпатією.
6. Найрозумніше, що може зробити людина в своєму житті, - це не противитися власної долі.
7. У мене досить здібностей і енергії втілити в життя задумане.
8. Якби я роздвоївся, то мені було б досить цікаво спілкуватися зі своїм двійником.
9. Я не здатний завдавати душевний біль самим рідним і коханим людям.
10. Я вважаю, що не гріх іноді пожаліти самого себе.
11. Совершив якийсь промах, я часто не можу зрозуміти, як же мені могло прийти в голову, що із задуманого могло вийти щось добре.
12. Чаще всього я схвалюю свої плани і вчинки.
13. В моєї особистості є, напевно, щось таке, що здатне викликати у інших гостру неприязнь.
14. Когда я намагаюся оцінити себе, я перш за все бачу свої недоліки.
15. У мене не виходить бути для коханої людини цікавим тривалий час.
16. Можна сказати, що я ціную себе досить високо.
17. Мой внутрішній голос рідко підказує мені то, з чим би я, зрештою, не погодився.
18. Многі мої знайомі не приймають мене так вже всерйоз.
19. Бивало, і не раз, що я сам гостро ненавидів себе.
20. Мне дуже заважає нестача енергії, волі і цілеспрямованості.
21. У моєму житті виникали такі обставини, коли я йшов на угоду з власною совістю.
22. Іногда я сам себе погано розумію.
23. Порой мені нестерпно боляче спілкуватися з самим собою.
24. Думаю, що без праці зміг би знайти спільну мову з будь-яким розумним і знаючим людиною.
25. Если я ставлюся до кого-небудь з докором, то перш за все перед самим собою.
26. Іногда я сумніваюся, чи можна любити мене по-справжньому.

27. Нерідко мої суперечки з самим собою обриваються думкою, що все одно вийде не так, як я вирішив.
28. Моє ставлення до самого себе можна назвати дружнім.
29. Вряд чи знайдуться люди, яким я не до душі.
30. Часто я не без глузування жартують над собою.
31. Якщо б моє друге «Я» існувало, то для мене це був би досить нудний партнер по спілкуванню.
32. Мені видається, що я досить склався як особистість, і тому не витрачаю багато сил на те, щоб у чомусь стати іншим.
33. В цілому мене влаштовує те, яким я є.
34. К жаль, занадто багато хто не розділяє моїх поглядів на життя.
35. Я цілком можу сказати, що поважаю сам себе.
36. Я думаю, що маю розумного і надійного радника в собі самому.
37. Сам у себе я досить часто викликаю почуття роздратування.
38. Я часто, але досить безуспішно намагаюся в собі щось змінити.
39. Я думаю, що моя особистість набагато цікавіше і багатше, ніж це може здатися на перший погляд.
40. Мої гідності цілком переважають мої недоліки.
41. Я рідко залишаюся незрозумілим в найважливішому для мене.
42. Думаю, що інші в цілому оцінюють мене досить високо.
43. Те, що зі мною трапляється, - це справа моїх власних рук.
44. Якщо я сперечаюся з собою, то впевнений, що знайду єдино правильне рішення.
45. Коли зі мною трапляються неприємності, як правило, я кажу: «Так тобі й треба».
- Я не вважаю, що досить духовно цікавий для того, щоб бути привабливим для багатьох людей⁴⁶.
47. У мене нерідко виникає сумнів, а чи такий я насправді, яким собі представляюся.
48. Я не здатний на зраду навіть в думках.

49. Найчастіше я думаю про себе з дружньою іронією.
50. Мені здається, що мало хто може подумати про мене погано.
51. Упевнений, що на мене можна покластися в найвідповідальніших справах.
52. Я можу сказати, що в цілому я контролюю свою долю.
53. Я ніколи не видаю сподобалися мені чужі думки за свої.
54. Яким би я не здавався навколишнім, я-то знаю, що в глибині душі я краще, ніж більшість інших.
55. Я хотів би залишатися таким, який я є.
57. Мені здається, що якби було більше таких людей, як я, то життя змінилося б на краще.
58. Моє думка має достатню вагу в очах оточуючих.
59. Щось заважає мені зрозуміти себе по-справжньому.
60. У мені є чимало того, що навряд чи викликає симпатію.
61. У складних обставинах я зазвичай не чекаю, поки проблеми вирішаться самі собою.
62. Іноді я намагаюся видати себе не за того, хто я є.
63. Бути поблажливим до власних слабкостей цілком природно.
64. Я переконався, що глибоке проникнення в себе, - малоприємне і досить ризиковане заняття.
65. Я ніколи не дратуюся і не злюся без особливих на те причин.
66. У мене бували такі моменти, коли я розумів, що і мене є за що зневажати.
67. Я часто відчуваю, що мало впливаю на те, що зі мною відбувається.
68. Саме багатство і глибина мого внутрішнього світу і визначають мою цінність як особистості.
69. Тривалі суперечки з собою частіше залишають гіркий осад в моїй душі, ніж приносять полегшення.
70. Думаю, що спілкування зі мною доставляє людям щире задоволення.
71. Еслі говорити відверто, іноді я буваю дуже неприємний.
72. Можна сказати, що я собі подобаюся.
73. Я - людина ненадійна.

74. Здійснення моїх бажань мало залежить від везіння.
75. Моє внутрішнє «Я» завжди мені цікаво.
76. Мені дуже просто переконати себе не засмучуватися через дрібниці.
77. Близьким людям властиво мене недооцінювати.
78. У мене в житті нерідко бувають хвилини, коли я сам собі огидний.
79. Мені здається, що я все-таки не вмію злитися на себе по-справжньому.
80. Я переконався, що в серйозних справах на мене краще не розраховувати.
81. Часом мені здається, що я якийсь дивний.
82. Я не схильний пасувати перед труднощами.
83. Моє власне «Я» не представляється мені чимось гідним глибокої уваги.
84. Мені здається, що, глибоко обдумуючи свої внутрішні проблеми, я навчився набагато краще себе розуміти.
85. Сумніваюся, що викликаю симпатію у більшості оточуючих.
86. Мені траплялося робити такі вчинки, яким навряд чи можна знайти виправдання.
87. Десь в глибині душі я вважаю себе слабаком.
88. Якщо я щиро звинувачую себе в чомусь, то, як правило, викривального запалу вистачає ненадовго.
89. Мій характер, яким би він не був, цілком мене влаштовує.
90. Я цілком уявляю собі, що мене чекає попереду.
91. Іноді мені буває важко знайти спільну мову зі своїм внутрішнім «Я».
93. Я не хотів би сильно змінюватися навіть в кращу сторону, тому що кожна зміна - це втрата якоїсь дорогої частки самого себе.
94. У результаті моїх дій занадто часто виходить зовсім не те, на що я розраховував.
95. Навряд чи в мені є щось, чого б я не знав.
96. Мені ще багато чого не вистачає, щоб з упевненістю сказати собі: «Так, я цілком дозрів як особистість».
97. У мені цілком мирно уживаються як мої достоїнства, так і мої недоліки.

98. Іноді я надаю «безкорисливу» допомога людям тільки для того, щоб краще виглядати у власних очах.

99. Мені дуже часто і безуспішно доводиться виправдовуватися перед самим собою.

100. Те, хто мене не любить, просто не знають, що я за людина.

101. Убедіть себе в чомусь не складає для мене особливих труднощів.

102. Я не відчуваю нестачі в близьких і розуміють мене людей.

103. Мне здається, що мало хто поважає мене по-справжньому.

104. Якщо не розмінюватися на дрібниці, то в цілому мене немає в чому дорікнути.

105. Я сам створив себе таким, який я є.

106. Мнение інших про мене цілком збігається з моїм власним.

107. Мне б дуже хотілося багато в чому себе переробити.

108. Ко мене ставляться так, як я того заслуговую.

109. Думаю, що моя доля складеться все одно не так, як би мені хотілося тепер.

110. Уверен, що в житті я на своєму місці.

Ключ до тесту МІС.

Номери пунктів опитувальника і знак, з яким пункт входить до відповідного фактор.

Шкала 1. Відкритість

Шкала 2. Самовпевненість

«+»: 7, 24, 30, 35, 36, 51, 52, 58, 61, 73, 82.

Шкала 3. Саморуководство

«+»: 43, 44, 45, 74, 76, 84, 90, 105, 106, 108, 110.

Шкала 4. Дзеркальне Я

«+»: 2, 5, 29, 41, 50, 102.

Шкала 5. Самоцінність

«+»: 8, 16, 39, 54, 57, 68, 70, 75, 100.

Шкала 6. Самоприйняття

«+»: 10, 12, 17, 28, 40, 49, 63, 72, 77, 79, 88, 97.

Шкала 7. Самопривязанність

«+»: 6, 32, 33, 55, 89, 93, 101, 104.

Шкала 8. Конфліктність

«+»: 4, 11, 22, 23, 27, 38, 47, 59, 64, 69, 81, 91, 94, 99.

Шкала 9. Самозвинувачення

«+»: 14, 19, 25, 37, 60, 66, 71, 78, 87, 92.

За кожне збіг з ключем нараховується один бал. Отримані «сирі» результати переводяться в стіни відповідно до таблиці. Отримані «сирі» бали за спеціальною шкалою переводяться в стіни.

Таблиця переведення «сирих» балів у стіни.

Інтерпретація до опитувальником МІС. Опитувальник включає наступні шкали:

2. Самовпевненість. Ставлення до себе як до впевненого, самостійного, вольовий людині, гідного поваги - це високий полюс. Незадоволеність своїми можливостями, відчуття слабкості, сумніви в здатності викликати повагу - це низький полюс.

3. Саморуководство. Уявлення про те, що суб'єкт сам є джерелом активності, як в діяльності, так і в сферах, що стосуються особистості; виражене переживання свого Я, як внутрішнього стрижня, організуючого його як особистість в діяльності, спілкуванні; почуття того, що доля знаходиться в його власних руках, здатність справлятися з емоціями і переживаннями з приводу самого себе - це високий полюс. Переживання пригніченості його Я зовнішніх умов, погана саморегуляція, відсутність тенденції шукати причини і результати вчинків і діяльності, а також його особистісних особливостей в самому собі - це низький полюс.

4. Відбите самоставлення. Уявлення про те, що його особистість, характер і діяльність здатні викликати в інших людей повагу, симпатію, схвалення і розуміння, тобто очікуване, позитивне ставлення до себе - це високий полюс. Відсутність такого уявлення - це низький полюс.

5. Самоцінність. Відчуття цінності власної особистості і передбачувана цінність свого Я для інших; емоційна оцінка свого Я по внутрішнім, інтимним критеріям духовності, багатство внутрішнього світу - це високий полюс. Сумнів в цінності

власної особистості, недооцінка свого духовного Я, відстороненість і байдужість, втрата інтересу до свого Я і свого внутрішнього світу - це низький полюс.

6. Самоприйняття. Почуття симпатії до самого себе, згода зі своїми внутрішніми спонуканнями. Ухвалення самого себе таким, як він є, дружнє, поблажливе ставлення до самого себе - це високий полюс. Низькі результати частково збігаються з самозвинуваченням.

7. Самопривязанність. Це бажання або небажання змінювати себе. Високий полюс - повне прийняття себе, аж до самовдоволення, деяка ригідність Я - концепції, заперечення можливості, бажання розвивати себе, навіть в кращу сторону. Іноді це прихильність до неадекватного образу Я, як один із захисних механізмів самосвідомості. Низький полюс - сильне бажання змін, незадоволеність собою, тяга до відповідних ідеальним уявленням про самого себе.

8. Внутрішня конфліктність. Наявність внутрішніх конфліктів, сумнівів, незгод з самим собою, надмірне самокопання, рефлексія на загальному негативному тлі ставлення до самого себе - це високий полюс. Закритість, заперечення проблеми, поверхнєве самовдоволення; висока внутрішня конфліктність супроводжується сильними депресивними станами - це низький полюс.

Проведена факторизація матриць інтеркорреляцій значень шкал дозволила виділити 3 незалежних фактора.

Аутосимпатія. В даний фактор увійшли значення шкал: самоцінність (5), самоприйняття (6) і Самопривязанність (7). Ці шкали в найбільш чистому вигляді відображають емоційне ставлення випробуваного до свого «Я».

Михаць В. Особливості самосвідомості безробітної молоді

У роботі проаналізовано основні поняття дослідження «молодь», «самосвідомість», «безробіття». Молодь – це соціальна демографічна вікова група, яка має свої особливості щодо свого соціального статусу, психологічно-соціальних властивостей. Виокремлено причини та наслідки безробіття у середовищі молоді. Емпірично з'ясовано, що безробітна молодь в цілому має нижчий рівень самооцінки, нижчий рівень чесності, віддзеркаленого ставлення до себе, менше прив'язані до себе, своєї особистості. Описано дієві засоби арт-терапії, для підвищення самосвідомості молоді зі статусом «безробітний». Констатовано, що арт-терапія – це мистецтво, яке служить людині для психотерапії та психологічної корекції.

Ключові слова: молодь, самосвідомість, безробіття, причини, наслідки, самооцінка, арт-терапія.

Mykhats V. Features of self-consciousness of unemployed youth

The main concepts of research «youth», «self-awareness», «unemployment» are analyzed in the work. Youth is a social demographic age group, which has its own characteristics in terms of their social status, psychological and social characteristics. The causes and consequences of youth unemployment are highlighted. It is empirically clear that unemployed youth in general have a lower level of self-esteem, a lower level of honesty, a reflected attitude towards themselves, less attached to themselves, their personality. Effective means of art therapy to increase the self-awareness of young people with the status of «unemployed» are described. It is stated that art therapy is an art that serves a person for psychotherapy and psychological correction.

Key words: youth, self-awareness, unemployment, causes, consequences, self-esteem, art therapy.